

DÜŞÜNCELER

Marcus Aurelius

Yapı Kredi Yayınları
4. Baskı-Şubat 2012, 169 Sayfa

ARKA KAPAK

“Hükümdarlar filozof, filozoflar hükümdar olsaydı, kentlerin yüzü ışırdı.” Marcus Aurelius’un adı anıldığında insan kaçınılmaz Olarak Platon’un bu ünlü sözünü anımsıyor...

Düşünceler, Marcus Aurelius’un Epiktetos ve Stoa felsefesinin düşüncelerinden etkilenerek, evren; us; usa uygun yaşamak; yaşam; ölüm; her şeyin sürekli değişim içinde olması; ün, mal mülk gibi dünyasal değerlerin geçiciliği; insanların kukla gibi içgüdüleri tarafından oynatılması üstüne gün gün kaleme aldığı nükteli notlarıdır... *Ta eis Eauton* adıyla, 12 kitap olarak Yunanca yazılmış bu yapıt, birçok kuşak tarafından bütün zamanların en büyük yapıtlarından biri sayıldı.

Marcus Aurelius’un “sen” diye seslendiği okur değil, kendisidir. *Düşünceler*, başkasına öğütler değil, kişinin kendisiyle yaptığı vicdan muhasebesi, bilgelik yolundaki gelişme sürecidir.

Şadan Karadeniz’in çevirisiyle ilk kez Türkçede...

Marcus Aurelius

Marcus Aurelius 26 Nisan 121’de Roma’da doğdu. Asıl adı Marcus Annius Verus’tur. Roma İmparatorluğu’nun Altın Çağı’nın simgesi oldu. 17 yaşında geleceğin ortak imparatoru olarak seçilse de tahta çıkması 40 yaşını buldu. İlgi alanlarından biri de hukuktu. Ama onun döneminde yasalarda yapılan değişiklikler toplumla olan ilişkisinde bir gerilemeyi simgeledi, sınıflar arasındaki ayrım keskinleşti. Hıristiyanlık o dönem için ceza gerektiren bir suç olmakla birlikte özel olarak kovuşturma nedeni olmadı. 180 yılında, yayılmacı bir politika izleyerek Roma sınırlarını genişleteceği bir sefere çıkmayı planlarken karargahında öldü.

Stoacı felsefenin etkisinde kalarak, kişinin kendi kendine yaptığı vicdan muhasebesi, yetkinliğe varmak için harcadığı çaba, dünyanın gelip geçiciliği üstüne nükteli notlar halinde gün gün tuttuğu 12 kitaplık Ta eis Eauton (Düşünceler) adlı Yunanca yazılmış yapıtıyla ünlüdür. Epiktetos’un ahlak felsefesinin izinden giden bu yapıtı birçok kuşak tarafından zamanların en büyük yapıtlarından biri sayıldı.

Öndeyiş

*Honeste vivere
Alterum non laedere,
Suum cuique tribuere**

* Roma hukukunun, Stoa kökenli olduğu kabul edilen üç ana ilkesi: dürüst yaşamak, hiç kimseyi incitmemek, herkese kendi hakkını vermek. Marcus Aurelius,bu üç ilkeyi kişiliğinde ve davranışlarında birleştirmiş biriydi. (Ç.N.)

Eski Stoacılık

Stoacılığın MÖ 300’de Atina’da Kıbrıslı Zenon tarafından kurulduğu kabul edilir. Adını Atina Agorası’nın yanında, Zenon’un ders verdiği Poikile Stoası’ndan (Resimli Stoa) alır (stoa, sütunlu galeri anlamına gelir). ... Eski İyonya felsefesinin, özellikle de Herakleitos’un etkisindeki Stoacılığın tümtanrı ve maddeci dünya görüşünün temelinde güç, gerilim fikri yatar. Doğadaki başlıca varlıklar cisimlerdir, ama hiçbirinde etkin ilke, neden, güç, maddeden ayrı düşünülemez; güçten yoksun madde olmadığı gibi, maddeden yoksun güç de yoktur. Gücün cisimden ayrılmaması onun cisimsel olduğunu gösterir. Bu güç, dünyanın ruhudur, Tanrıdır. Evrende her şey birbirine bağlıdır, dünya ruhuyla doludur, bu ruh ise hiçbiri yazgıdan kaçamayan şeylere can verir.

Zenon, önce yerleşik ahlak yaklaşımlarının köklü bir eleştirisini yapmış, insan için gerçek ‘iyi’nin; sağlık, zenginlik ya da mutluluğu dünyasal başarıya bağlayan herhangi bir değerler dizisi olmadığını savunarak, kesin anlamda yalnızca erdem ve erdemsizliğin iyi ve kötü sayılabileceğini belirtmiştir. Zenon’a göre, erdem; bütünlüğe ve dinginliğe ulaşmış bir zihin durumu olarak her zaman yararlı, erdemsizlik ise parçaları arasında

sağlam ilişkilerden yoksun, dolayısıyla huzursuz bir zihin durumu olarak her zaman zararlıdır. Bunların dışında her şey mutluluk açısından görecece; çünkü örneğin sağlık da, zenginlik de hem iyiliğe, hem kötülüğe yarayabilir. Erdemli insan mutlu olabilmenin bütün koşullarına sahiptir. Erdemsiz insan ise alışılmış anlamda nelere sahip olursa olsun, tümüyle mutsuzdur. Dolayısıyla mutluluk insanın doğma, yetişme ve yaşama koşullarına bağımlı değildir. Her insan doğal us yürütme yeteneğiyle iyi yaşama ulaşabilir. Değerlerinin doğruluğunun ya da yanlışlığının ölçüsü ise, kişinin duygusal denge ya da dengesizliğidir. Korku, tutku, üzüntü gibi duygusal çalkantılar erdemsizliğin göstergeleridir; çünkü güçsüz ve kendi içinde bölünmüş bir zihinden kaynaklanırlar. Oysa her zaman iyiye sahip olan erdemli insan, dengeli ve dindir; sıradan insanları sarsan geçici olaylar onun erdemini etkilemez. Erdemli insan kendisinin ve başkalarının maddi koşullarını iyileştirmek için çalışır ancak bu eylemlerinin değeri, dışarıdan bakıldığında görülen başarısıyla değil, yöneldiği amacın erdemliliğiyle ölçülür.

Bu ahlak görüşüyle Stoacılık Antikçağ'ın en etkili felsefe görüşlerinden biri oldu; çünkü geleneksel ırk, toplumsal konum ve cinsiyet sınırlarını aşarak, ortak bir insanlık ülküsü geliştirdi. Mutluluğun temellerini insanın içinde bularak, bunları bilgelik, cesaret, adalet ve ölçülülük erdemleriyle özdeşleştirerek, karşılıklı yardımlaşmanın birleştirdiği bir insanlık öngördü. Eski Yunan ve Roma dünyasının çok farklı topluluklarında olumsuzluklarla karşılaşan bireye destek olabilecek bir ahlak sistemi ortaya koydu. Aynı zamanda toplum için üyelerinin ahlaklılığına ve usa dayalı bir “doğal hukuk”un geliştirilmesine katkıda bulundu. Bu yüzden Stoacılık bütün Antikçağ boyunca MS 2. yüzyıla değin yandaş buldu.

Zenon'un metafiziği, kinik öğretiyeye dayanır, dolayısıyla materyalist ve monist bir metafiziktir; Aristoteles'in madde ile formu iki ayrı ilke olarak kabul eden düalist metafiziğiyle çelişir. Zenon metafiziği Sokrates-öncesi doğa felsefesinin metafiziğine, özellikle Herakleitos'un öğretisine dayanır. Buna göre, yalnızca maddi olan, cisimsel olan asıl gerçektir; çünkü yalnız maddi olan varlık bir şey yapmaya ve bir şey yapılmaya elverişlidir; bundan ötürü, evrenin ilkesi maddi bir şeydir. Bu ilke de; bir etkin, bir de edilgin öge içerir: devindiren “neden” (etken) ile devindirilen ilk madde (protohyle).

Stoacı ahlak, böyle bir evren, dolayısıyla böyle bir doğa anlayışına dayanır, bu anlayışla uyum içindedir, Stoacı ahlak, evreni olduğu gibi kabullenir; çünkü evrendeki uyumu kavrayan insan, kendisine “kötü” gelebilecek bazı olayların evrenin bütünü içinde gerekli ve zorunlu, dolayısıyla iyi olduğunu anlayacaktır. Sonuçta ulaşılan dindir ve huzurlu ruh hali Stoacılıkta “bilge” insanın zihinsel durumudur.

Stoacı ahlakın ana fikri, yüce ‘iyi’nin, erdeme ulaşmak için gösterilen çabada bulunduğuudur. Bunun dışında her şey, haz da, acı da, sağlık da, hastalık da, zenginlik de, yoksulluk da boştur. Erdemde ve kötülükte basamak yoktur; bütün kötülükler birdir. Bilge kişi; erdemi, dolayısıyla da mutluluğu elde etmiş kişidir.

En yüce iyilik erdemdir. Erdem doğaya uygun olarak yaşamaktır. Doğaya uygun olarak yaşamaksa usa uygun olarak yaşamaktır. Erdem insanın kendi benliğinde uyum sağlamasıdır; benzerleriyle, giderek tüm doğayla uyum içinde yaşamasıdır. Ruh, us'ta güç harcar, gerilir, buna karşılık tutkuda kendini bırakır. Bu nedenle, bilge kişi tutkudan uzak durmalıdır; kendini tutmalı, bırakmamalıdır “*Katlan ve kendini tut*”, Epiktetos'un sık sık andığı bir özdeyiştir.

Duygular ruhun yanlış fikirlerden kaynaklanan düzensiz devinimlerinden başka bir şey değildirler: Bu nedenle, biricik gerçek ‘iyi’ olan erdem, aynı zamanda kayıtsızlıktır. Bilge kişi, gerçekliğin karşısında özgür ve etkilenmezdir, yazgının ona getirdiğine dince katlanır. Stoacı ahlak, öte yandan, bütün insanların dayanışmasını öngörür. İnsanları birleştiren; tanrısal ustur (*logos*). Logos, evrensel birliğin temelini oluşturur; bu temele dayanarak, her insanı dünya yurttası kılan, tanrısal ustur.

Stoacı ahlakta, “doğal olan”la, “doğaya aykırı olan” karşıtlığı vardır. “Doğaya aykırı olan”, usa aykırı olandır, insanda içgüdülerin ağır basması, üstünlük kazanmasıdır; “doğal olan” ise, “usa uygun olandır”; herkeste bulunan, herkeste bir olan usun egemen olmasıdır. Öte yandan, Stoacılar, yüce ‘iyi’nin erdem olduğu, erdemince doğanın yasasına uymak olduğu savını öne sürerek, ilk kez, ahlak felsefesine “ödev” kavramını getirmişlerdir; onlara göre, “olan”la “olması gereken” arasında bir ayrım vardır. Doğaya, usa uygun bir yaşam sürmek bir ödevdir; bilge kişi, usun yasasına uyarak bu ödevi gerçekleştirecektir. Zenon'a göre, mutlu olmak için erdem

yeterlidir. Erdem tek başına eksiksiz bir mutluluğu sağlayabildiğine göre, erdem dışında hiçbir şey bir değer sayılamaz; bu nedenle, sıradan insanların değer saydıkları şeyler, zenginlik, maddi zevkler, ün, saygınlık, sağlık, dahası yaşamın kendisi bile bilge için ilgisiz kalınacak şeylerdir. Ne ki, Stoacı, mutluluk için bir değeri olmasa bile, doğal varlığımız bakımından bir değer olan, dolayısıyla bizde istek uyandıran bazı şeylerin varlığını da kabul eder. Öyle şeyler vardır ki, bunlar “iyi”nin içinde yer almazlar, ama bütün bütün değersiz de değildirler. Örneğin: yetenek, beceri, sağlık, güç, zenginlik, saygınlık, iyi bir soydan gelme. Ama bütün bunlar; tam erdem, tam iyi karşısında hep görece şeylerdir. Yaşamın kendisi bile erdem gibi mutlak iyi değildir, gerektiğinde ondan da vazgeçilebilir. Gerçekten, Zenon da, Kleanthes de, Seneca da canlarına kıyarak son vermişlerdir yaşamlarına.

Bilge kişi evrenin gidişinde yer alan şeylere bir yazgı olarak uyar, ancak elinden geldiğince de bunlardan uzak durmaya çalışmalıdır. Kendi kendine yeten bilgenin artık topluma, devlete gereksinimi yoktur; tüm tarihsel-halkçı ayrılıklar usun önünde ortadan çekilir; çünkü us (doğa) tüm insanlara aynı yasayı, aynı hakları vermiştir. Stoacı bilgenin toplumsal ideali dünya yurttaşlığıdır (kozmpolitik).

Gerçi Zenon, bir engel olmadıkça, bilgenin devlete yararlı olmasını öğütler, ancak yüce ahlaksal bir ülkü olarak dünya yurttaşlığı, bütün insanların kardeşliği, zümre ve ülke ayrılıklarının üstünde insanların hakça eşitliği anlayışı, Stoa akımının sonuna dek ideali olarak kalmıştır. Kökü sofistlerde olan ve doğal hukuk anlayışına yol açan bu düşünceler; zaman içinde, çağdaş hukuk sistemlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak etkilendiği Roma hukukunun temelini oluşturacaktır. Stoacılığın, hukuka ve ahlaka en büyük katkısı budur belki de.

Yeni Stoacılık ya da Roma Stoacılığı

Seneca, Roma soylu sınıfının saygın bir kişisi, bir filozof olmasının yanı sıra, sanatçı ve devlet adamıydı; büyük bir yazar, parlak bir üslupçuydu. Hierapolis’li Epiktetos ise farklı bir toplumsal sınıftan geliyordu; azatlı köleydi. Önce Roma’da öğretmenlik yapmış, imparator Domitianus’un filozofları Roma’dan sürmesi üzerine, Yunanistan’da Epiros’a gidip burada ün salan bir okul kurmuştur.

Epiktetos’un kendi kendini denetleme yetisinin şaşılacak ölçüde gelişmiş olduğu, onun, kolunu büken efendisine verdiği ünlü yanıtta açıkça görülür. İlkın, yumuşak bir dille uyarır efendisini: “*Kolumu bükmeyin, efendim, sonra kırılır,*” der. Efendisi aldırılmaz, Epiktetos’un kolunu bükmeyi sürdürür, sonunda gerçekten kırılır kol. Epiktetos’un tepkisi, serinkanlılıkla: “*Söylemiştim size, kırıldı işte,*” demek olur.

Marcus Aurelius’un Stoacılığı

Bir hükümdarla bir azatlı kölenin, Epiktetos’la Marcus Aurelius’un, aynı felsefi öğretiyi benimsemiş olmaları büyük ölçüde, Stoacı ahlakın, tüm insanları —sınıfsal ayrımların ötesinde— kardeş gibi görmesine, yalnızca Roma devletinin yurttaşı değil, dünya yurttaşı saymasına bağlanabilir belki de. ... Marcus Aurelius, kendini tam bir Romalı yurttaş, bir imparator, görev başında bir asker gibi görür. İktidarda olan birini kolayca kısıktacak duygulardan kaçınır; ölçsüz davranma, öfkeye kapılma, işi oluruna bırakma, özellikle de kendini beğenmişlik gibi tuzaklara düşmekten sakınır; tam bir Stoacı erdemi, alçakgönüllülüğüyle davranmak için kendini sürekli olarak denetler, bilgeliğe erişmek için çaba harcar. Stoa felsefesinin dinsel yanı, en güçlü biçimde Marcus Aurelius’ta görülür Seneca da, Marcus Aurelius da ruhun ölümsüzlüğüne inanırlar; oysa Epiktetos ölümünden sonraki bir yaşamın varlığını kabul etmez.

Düşünceler

Evrenin birliği: “*Her şey birbirine bağlıdır, onları birbirine bağlayan bağ kutsaldır: hemen hemen hiçbir şey insana yabancı değildir. Çünkü her şey birbirleriyle ilişkili olarak düzenlenmiş olup birlikte evrenin düzenini oluştururlar. Var olan bütün şeylerden oluşan bir tek dünya vardır, onları kuşatan Tanrı tektir, öz tektir, yasa tektir, tüm düşünen varlıklarda ortak olan us tektir; gerçek de tektir, eğer aynı türden olan ve aynı usu paylaşan tüm varlıkların yetkinliği doğruysa.*”

“*Atomlar olsun, doğa olsun, her şeyden önce, benim doğa tarafından yönetilen bütünüün bir parçasını oluşturduğum ve doğası benimkiyle aynı olan öteki parçalara bir akrabalık bağıyla bağlı olduğum açıktır.*”

Yaşam: “... her birimizin yalnızca şimdiki zamanda, bu kısacık anda yaşadığını unutma; geri kalan günlerimiz ya çoktan geçip gitmiştir ya da bilinmeyen gelecektedir. Dolayısıyla her birimizin yaşamı kısadır...”

Ölüm: Stoacılık, evrende var olan her şeyi, bu arada kendi yaşamını tam bir içtenlik, dingin bir zihinle kabul edebilen insan usunun; yaşamını evrenin düzenine uydurabileceğini, ölümünü de evrendeki olaylar zincirinin zorunlu bir halkası olarak dinginlikle kabul edebileceğini savunur. Ölüm düşüncesi, Düşünceler’in başından sonuna dek sık sık yinelenmekte, neredeyse yapıtın tümüne iz düşürmektedir:

“...insan yaşlı da ölse genç de ölse, ölünce aynı şeyi yitirir: şimdiki zaman insanın yoksun kalabileceği biricik şeydir, çünkü sahip olduğu biricik şeydir, hiç kimse sahip olmadığı bir şeyi yitiremez.”

Zaman: Zamanın hızla akıp geçmesi karşısında yapılması gereken şey, “an”ı, “şimdi”yi yaşamaktır. Ama bu, Epikuroşuların anladıkları anlamda “an”ı yaşamak değildir. Marcus Aurelius’un dediği, zamanın akışı karşısında “an”ın değerini vermek, ama bunu kuşkusuz, Stoacı ahlakın ilkelerine göre yapmaktır. Marcus Aurelius, zamanın hızla akışını: “insanın uçarken görüp gönül verdiği bir serçenin daha ona sevdalanır sevdalanmaz, kanat çırparak gözden yitip gidişine” benzetiyor.

1. Kitap

Rusticus ’tan: karakterimi düzeltip geliştirmem gerektiğini; kendimi sofizm tutkusuna kaptırmamayı, soyut sorunlar üzerine incelemeler yazmamayı, ahkam kesen nutuklar atmamayı, bilgiçlik ve insan severlik taslamamayı; retorik şiir ve ince biçimle uğraşmamayı; evin içinde toga ile dolaşmak, ya da bunun gibi başka budalalıklar yapmamayı; mektuplarımı, tıpkı Sinuessa’nın anneme yazdığı mektuplar gibi basit bir biçimde yazmayı.

Beni kıskırtan ve incitenlere kin gütmemeyi ve bana yeniden yaklaşmak istediklerinde, onlarla barışmaya hazır olmayı; özenle ve dikkatle okuma alışkanlığını, yüzeysel bir izlenimle yetinmemeyi, kim olursa olsun gevezelerle hemen aynı görüşü paylaşmaya hazır olmamayı; bana kendi kopyasını ödünç vererek Epiktetos’un notlarını tanıma fırsatı sağlamış olmasını.

Apollonius ’tan: ahlaksal özgürlüğü, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmamayı; mantık dışında bir an bile olsa başka hiçbir şeye bel bağlamamayı; en şiddetli acılarda, bir evladın yitirilmesinde, uzun süren hastalıklarda bile hep aynı kalmayı; onda, aynı insanın hem enerjik, hem de gevşek olabildiğinin canlı bir örneğini görmüş olmayı.

Bir şeyi açıklarken sabrını yitirmemeyi; kuramsal ilkeleri iletme yeteneği kadar deneyimi de açıkça yeteneklerinin en az önemlisi sayan birini tanımış olmayı; dostların sözüm ona lütuflarını, bundan etkilenmeksizin, duyarsız bir aldırmaçlık da göstermeksizin nasıl karşılamak gerektiğini öğrenmiş olmayı.

Sextus ’tan: ... Hiçbir zaman öfke ya da başka duyguların en küçük bir belirtisini bile göstermemeyi, ama aynı zamanda hem duygularımı belli etmemeyi, hem sevgi dolu olmayı; gösterişe kaçmadan övmeye hazır olmayı ve böbürlenmeksizin engin bir kültüre sahip olmayı.

Catulus ’tan: zaman zaman mantıksızca yapılmış olsa da bir dostun kınamasını göz ardı etmemeyi, onunla her zamanki ilişkiyi yeniden kurmaya çalışmayı; Domitius ve Athenodotus için söylendiği gibi, hocalarından övgülerini esirgememeyi; çocuklarına içtenlikli bir sevgi beslemeyi.

Severus’ tan: ... sürekli ve sağlam bir felsefe saygısını; iyilik etmeye hazır olmayı ve cömertliği; en büyük yüce gönüllülük ve iyimserliği; dostların sevgisine güvenmeyi; eleştirdiği kişilere karşı açık yürekli olmayı; ne istediği ya da ne istemediği konusunda arkadaşlarının tahmininde bulunma gereksinimi duymamaları için niyetlerini açıkça ortaya koymayı.

Maximus ’tan: kendine egemen olmayı ve tam bir kararlılığı; her durumda, ama özellikle hastalıkta serinkanlı olmayı; ılımlılığı, yumuşaklıkla ağırbaşlılığın uyumlu bir karışımının belirlediği bir karakter örneğini; görevini yakınmaksızın yerine getirmeye her zaman hazır olmayı; ne düşünüyorsa tastamam onu söylediği ve bütün davranışlarının iyi niyetli olduğu konusunda herkeste güven uyandırmayı; şaşmamayı ve hoşnutsuz olmamayı,

hiçbir zaman aceleci olmamayı, ne kararsız, ne güvensiz, ne yenik, ne ansızın kahkahadan öfkeye ya da kuşkuya geçmeye hazır olmayı.

Cömertliğe, bağışlamaya, açıklığa eğilimli olmayı; zorla doğru yolda tutulan biri değil, doğruluktan ayrılmayan bir insan olduğu izlenimi vermeyi; hiç kimsenin onun tarafından küçümsendiğini ya da kendisinin ondan üstün olduğunu sanmamasına, ne de onun zayıf olduğunu düşünmesine yol açacak biçimde davranmamayı.

Babamdan: ölçülülüğü, inceden inceye düşünüp taşındıktan sonra alınan kararlarda direnmeyi; şan şeref sayılan şeylere aldırılmamayı; işini sevmeyi ve işinde sebat göstermeyi; ortak yarara katkıda bulunabilecek durumdaki kimselere kulak verme eğiliminde olmayı; herkesi yan tutmaksızın, ödüllendirme isteğini; nerede ciddi, nerede bağışlayıcı olmak gerektiğini ayırt edebilme yeteneğini; oğlancılığın yasaklanmasını, başkalarına karşı anlayışlı olmayı, dostlara, ne pahasına olursa olsun şölenlerine katılmama ya da yolculukta ona eşlik etmeme özgürlüğünü bağışlamayı, bununla birlikte, herhangi bir zorunluluktan ötürü ona katılmamış olanların çevresinde her zaman aynı tutumu sürdürmeyi.

Dostlarına özen göstermeyi, onları sıkılmamayı, ne de onlara düşkünlük göstermeyi; her durumda kendi kendine yetmeyi ve dinginliği. İleriye bakmayı, her şeyi, en önemsiz ayrıntıları bile düzenlemeyi, ama bunu gösterişsizce yapmayı. ... her şeyde ölçülü ve kararlı olmayı, yeniliklere karşı kabaca davranmamayı ne de bunlar için yanıp tutuşmayı.

Yaşamı kolaylaştıran ve şansın cömertçe sağladığı her şeyden yararlanmayı bilmeyi, öyle ki varken onları sadelikle kullanmayı, yokken onlara gereksinim duymamayı; hiç kimsenin onun bir sofist ya da düzmece ya da bilgiç olduğunu söyleyemeyeceği, tersine, onun olgun, tam bir insan olduğunu, pohpohlamaya düşman, kendi kendini ve başkalarını yönetme yeteneğine sahip olduğunu söyleyecekleri biçimde davranmayı.

Bundan başka, gerçek filozoflara duyduğu büyük saygıyı, ötekileri sert bir biçimde yermekten kaçınmayı, ama onlar tarafından baştan çıkarılmaya da kendini bırakmamayı; kibarlığı, yapmacılıktan uzak nezaketi; yaşama aşırı bağlılık göstermeksizin, ama aynı zamanda onu savaştırmaksızın, sağlığına gösterdiği yerinde özeni, böylece, kendine dikkat ettiği için hekimlere ya da ilaçlara ve merhemlere olabildiğince az başvurmak zorunda kalmayı.

Bundan başka, bağlılığı ve öngörülü olmayı, kendini uzun süre aynı yerlerde aynı uğraşlara adanmış olmaya yeteneğini; şiddetli bir baş ağrısı nöbetinin ardından, her zamanki alışılmış uğraşlarına yeni bir enerjiyle dönmeyi; seyrek olarak devlet işleriyle sınırlı az sayıda gizinin dışında fazla gizi olmamasını; halka açık gösterilere izin vermede, kamu yapıları, bağışlar ve bu tür etkinliklere girişmekte gösterdiği sakinlik ve ılımlılığı; bunları kendisine getireceği ün için değil, yalnızca görevini düşünen biri gibi yapmayı.

Güçlü olmak ve direnmeyi bilmek, her iki durumda da ılımlılığı elden bırakmamak ruhsal dengesi yerinde ve yılmaz bir insanın belirgin özelliğidir; Maximus'un, hastalığında yaptığı gibi.

II. Kitap

Yapmakta olduğun şeyi gerçek bir Romalıya ve gerçek bir insana yaraşır biçimde, azimle, gösterişten uzak, titiz bir ciddilik, özen, özgürlük ve doğrulukla yapmaya çalış; kendini tüm öteki uğraşlardan kurtar; her edimi, yaşamının en son edimiymiş gibi yaparsan, bunu başarırın; her türlü hafiflikten sakınarak, mantığın kuralından sapmaksızın, ikiyüzlülüğün, bencillikten, yazgının sana getirdiği her şeyden hoşnutsuzluk duymaktan kaçınarak. Dingin ve dindar bir yaşam sürmek için ne denli az şeyin gerektiğini göreceksin; çünkü tanrılar bu ilkelere uyan birisinden artık başka hiçbir şey istemeyeceklerdir.

Başkalarının ruhunda olup bitenlerin ayırımına varamadığı için mutsuz olan bir insana rastlamak zordur; ama kendi ruhunun devinimlerinin ayırımına varmayan bir insanın mutsuz olması kaçınılmazdır.

Theophastrós, haklıydı; hazdan ötürü işlenen suçun, acıyla işlenen suçtan daha çok kınanmayı gerektirdiğini söylerken bir filozofa yaraşır biçimde konuşuyordu. Sonuç olarak, birinci durumda, suç işleyen önce bir başkası tarafından haksızlığa uğratılmış ve duyduğu acıdan ötürü öfkeye kapılmıştır; ikinci durumda ise, kendi eğiliminden ötürü bir haksızlık yapmaya itilmiş, arzusu kamçılındığı için öyle davranmıştır.

**Marcus Aurelius'un düşüncesi, burada, bütün suçların eşit ağırlıkta olduklarını öne süren Ortodoks Stoacılığa karşıttır. İştahla öfke arasındaki zıtlık, Aristotelesçi ahlaksal psikolojide önem taşır. Tersine, Stoacı ahlak, bütün yanlışları aynı düzlemde ele alır, bunların 'çılgınlık', yani usu tam anlamıyla uygulayamamak olduğunu öne sürer.*

Gerçekten de, ölüm ve yaşam, ün ve tanınmamışlık, acı ve haz, varsıllık ve yoksulluk, hiç ayırım gözetmeksizin iyilerin de kötülerin de başına gelir, çünkü bunlar, başlı başlarına, ne doğru ne de yanlıştır. Bu nedenle de, ne iyidirler, ne de kötü.

Üç bin yıl ya da bunun on katı bile yaşasan, hiç kimsenin yaşamakta olduğu yaşamdan başka bir yaşamı yitirmediğini, yitirmekte olduğu yaşamdan başka bir yaşam yaşamadığını aklından çıkarma; bu nedenle en uzun yaşamın da, en kısa yaşamın da sonu aynı yere varır. Çünkü şimdiki zaman herkes için aynıdır, bu nedenle geçmekte olan da aynıdır; bunun için de yitirilen, bir andan başka bir şey değildir. Aslında hiç kimse ne geçmiş ne de geleceği yitirir, çünkü sahip olmadığı şeyi kim alabilir ondan?

Öyleyse şu iki şeyi unutma: birincisi, ezelden beri her şey aynıdır ve hep aynı döngü yinelenir, bunun için yüz ya da iki yüz yıl ya da sonsuz bir zaman için aynı görünümü görmek hiç fark etmez; ikincisi, insan yaşlı da ölse genç de ölse ölünce aynı şeyi yitirir; şimdiki zaman insanın yoksun kalabileceği biricik şeydir, çünkü sahip olduğu biricik şeydir, hiç kimse sahip olmadığı bir şeyi yitiremez.

Tek sözcükle, bedenimize ait olan her şey akan bir ırmaktır, ruhumuza ait olan her şey de salt düş ve yanılısamadır; yaşamımız yabancı bir ülkede savaş zamanı ve yolculuktur, ölümden sonraki ünümüz ise unutuluştur. Bize koruyacak ne kalıyor geriye? Tek, biricik şey, felsefe. Bu da; içimizdeki koruyucu ruhu el değmemiş ve arı olarak koruyabilmekte yatar, her zaman hazlara ve acılara egemen, rastgele ya da yapmacık amaçlar ya da ikiyüzlülükle davranmayan, başkalarının belli bir şeyi yapmalarından ya da yapmamalarından bağımsız; bundan başka kendisine ait olan her şeyi, ona ayrılan her şeyi, kendisiyle aynı kaynaktan gelen bir şey gibi alır; her şeyden önce de ölümü dingince bekler, çünkü onun her canlının olduğu öğelerin serbest bırakılmasından başka bir şey olmadığına inanır.

III. Kitap

Duyarlı, evrendeki olguları derinden kavrayacak zekası olan bir insan, ikincil sonuçlar olarak ortaya çıkan şeyler arasında bile, kendine özgü bir çekiciliği olmayan neredeyse hiçbir şey bulamaz. Böyle bir insan, yabancı hayvanların görkemli bir biçimde açılmış ağızlarına bakmaktan, ressamlarla yontucuların bunlara ilişkin betimlemelerinden duyduğundan daha az hoşnutluk duymaz; dikkatli gözleriyle yaşlı bir erkekte ya da yaşlı bir kadında kendine özgü güzelliği algılayacaktır, çocukların sevimliliğini algıladığı gibi. Kendilerini herkese değil, yalnızca doğayı gerçekten sevenlere gösteren buna benzer daha birçok şeyin ayırımına yaracaktır.

Öyleyse, rastgele ve boş şeylerin, özellikle de merak ve kötülüğün düşüncelerinin arasına girmesine izin vermemelisin; sana ansızın "Şu anda ne düşünüyorsun?" diye soracak olurlarsa, hiç duraksamadan, açıkça "Şunu, şunu" diye yanıtlayabileceğin şeyleri düşünmelisin yalnızca. Öyle ki, içindeki her şeyin, yalın ve düzenli, haz ya da zevk, rekabet, kıskançlık, kuşku ve insanın onları düşündüğünü itiraf etmesinin yüzünü kızartacağı bütün öteki şeyleri aklından geçirmeyi küçümseyen toplumsal bir varlığa yaraşır olduğu yanıtından açıkça anlaşılın.

Hiçbir zaman istemine karşı, bencilce, düşüncesizce ya da gönülsüzce davranma; birbirine karşıt nedenler sürüklemesin seni; düşünceni allayıp pullayarak güzelleştirmeye çalışma. Fazla konuşmaktan, gereğinden fazla işe kalkışmaktan kaçın. ... İçin huzur dolu olsun, başkalarının sağlayabileceği yardıma ya da dinginliğe gereksinimin olmasın. Kısaca dimdik durmalısın, başkaları ayakta tutmamalı seni.

Günün birinde seni verdiğin sözü tutmamaya, onurunu kırmaya, bir başkasından nefret etmeye ya da kuşku duymaya ya da onu lanetlemeye, gerçek duygularını gizlemeye yahut duvarların ve perdelerin arkasında kalması gereken şeyleri arzulamaya zorlayabilecek hiçbir şeyi hiçbir zaman kendine yararlı sayma. Kendi zihnine saygı duymayı seçen ve kendini onun mükemmelliğine bağlanmaya adanmış insan sahneye çıkmış gibi davranmaz, yakınmaz, ne yalnızlık ne de kalabalıklara gereksinim duyar, her şeyden önce de —en önemlisi bu— hiçbir şey aramaksızın, ama hiçbir şeyden de kaçmaksızın yaşayacaktır, canının teninde uzun bir zaman mı yoksa kısa bir zaman mı kalacağı hiç ilgilendirmez onu; hemen şu anda yeryüzünden ayrılması gerekse bile ağırbaşlılık ve düzen içinde yerine getirilmesi gereken herhangi başka bir işe hazır olduğu gibi buna da hazırdır, yaşamı boyunca zihnini; ussal ve toplumsal bir varlık oluşuna aykırı hiçbir şeye yöneltmemeye dikkat eder.

Tam anlamıyla dürüst ve arınmış bir insanın zihninde, hiçbir zaman iltihaplanmış bir doku, bir bozulma, görünüşte sağlıklı, ama içi çürümüş bir şey bulamazsınız. Ölümcül saat gelip çattığında, rolünü tamamlamadan sahneden ayrılan bir oyuncu için denebileceği gibi, yaşamı tamamlanmamış olmayacaktır. İçinde bayağı, yapmacık hiçbir şey bulunmayacaktır. Ne dışsal şeylere aşırı bağlılık, ne onlardan kopukluk, ne de hesabı verilemeyecek ya da gizlenmesi gereken bir şey.

Hekimlerin aletlerini ve bıçaklarını ivedi durumlar için her zaman yanlarında taşımaları gibi, sen de tanrısal ve insansal şeyleri anlayabilmek ve en küçük eylemleri bile, bu ikisini birleştiren bağı anımsayacak biçimde yerine getirebilmek için, gerekli ilkelere her zaman sahip olmalısın; çünkü insanla ilgili hiçbir şeyde, onu tanrısal olana, tanrısal olanı da insansal olana bağlamadıkça başarılı olamazsın.

**Stoacılar, uzun yaşamın ille de iyi bir şey olmadığını öne sürmelerinin yanı sıra, intiharın, dostlar ya da ülke ya da sakat kalmaktan yahut onulmaz bir hastalıktan kurtulmak için baş vurulduğunda, 'haklı gerekçeye' dayandığını düşünüyorlardı.*

IV. Kitap

Kanını ortadan kaldırırsan, “bana zarar verdiler” kavramı da ortadan kalkar, “bana zarar verdiler” kavramını ortadan kaldırırsan, zararın kendisini de ortadan kaldırmış olursun.

Bir şey bir insanı olduğundan daha kötü kılmıyorsa, yaşamını da kötüleştirmez; ne dışarıdan ne de içeriden zarar verebilir ona.

Şeyleri, fikrini zorla kabul ettirmek isteyen kimsenin yargıladığı ya da senin onları yargılamayı istediği gibi değil, gerçekte oldukları gibi gör.

Bütünün bir parçası olarak geldin dünyaya. Seni üreten şeyin içinde yok olacaksın; ya da, daha doğrusu, bir değişim süreci aracılığıyla yaratıcı usa döneceksin yeniden.

Komşusunun söylediklerine, yaptıklarına ya da düşündüklerine göz atmayan, davranışının adil ve kutsal, iyi bir insanın davranışıyla uyum içinde ve her bakımdan iyi olmasını sağlamak için yalnızca kendisinin yaptığıyla ilgilenen insan ne çok zaman kazanır. Başkasının kötü karakterine aldırma, yolundan sapmaksızın amacına doğru ilerle.

Gerçekten de, gerekli olanlar dışında, sözcüklerimizin ve edimlerimizin büyük bir bölümünden vazgeçersek, daha çok zamanımız olur ve daha erinç içinde oluruz. Bunun için her fırsatta kendi kendimize yinelemeliyiz: bu gerekli bir şey mi, değil mi? Yalnızca eylemleri değil, gereksiz düşünceleri de ortadan kaldırmalıyız; çünkü böylece, bu düşüncelerin ardından gelecek gereksiz eylemler önlenmiş olacaktır.

Kötü bir karakter: erkeksi olmayan, inatçı, yabamı, hayvansı, çocuksu, umursamaz, yapmacık, başkalarının sırtından geçinen, para canlısı, zorba.

Dünyada ne çok şeyin var olduğu hakkında bir şey bilmeyen kişi nasıl dünyada bir yabancıysa, orada ne olup bittiğini bilmeyen kişi de ondan daha az yabancı değildir. Toplumda bir arada yaşama yasasından kaçan kişi kaçaktır; zihninin gözlerini kapatan kimse kördür; başkalarına bağımlı olan ve yaşamak için ona gerekli olan her

şeye kendi içinde sahip olmayan, dilencidir; dünyadan el etek çeken, içine çekilen ve olup bitenlerden hoşnut olmadığı için kendini evrensel doğadan ayıran kişi, dünya üstünde bir apsedir; oysa bu olup bitenlerin nedeni seni var eden aynı doğadır; ruhunu, öteki ussal varlıkların ruhundan ayıran kişi toplumdan koparılmış bir uzuvdur, çünkü ruh tektir.

Dalgaların art arda gelip çarptıkları kaya gibi ol: sağlam, kıpırtısız, çevresinde kaynayan suların dinginleşmesini seyreden.

“Ben ne şanssızmışım ki, bu utanç verici olay başıma geldi!” Tam tersi. “Ne şanslıyım, çünkü başıma gelen utanç verici şeye karşı, yılgınlığa kapılmıyorum, ne şimdiki zaman eziyor beni, ne gelecek ürkütüyor.” Bu tür bir şanssızlık aslında herkesin başına gelebilir, ama herkes yılgınlığa kapılmamayı başaramaz. Öyleyse, neden, bu bir şanslılık değil de, şanssızlık olsun?

V. Kitap

Her zamanki düşüncelerin nasılsa, zihnin de öyle olacaktır; çünkü zihin düşüncelerle yüklüdür. Öyleyse, şöyle düşüncelerle doldur onu: bir yerde yaşamak olanaklıysa, orada gerektiği gibi yaşamak da olanaklıdır; ama insan sarayda da yaşayabilir; öyleyse, insan sarayda da gerektiği gibi yaşayabilir. Dahası: her varlık hangi şeyler uğruna, hangi şeyler için yaratılmışsa, ona erişmeye çalışır; ereği buradadır, herkes için iyi ve yararlı olan da burada yatar. Demek ki, ussal varlık için iyi olan toplumdur. Çünkü biz insanların toplum içinde yaşamak için doğduğumuz çoktan kanıtlanmıştır. Yoksa aşağı varlıkların üstün varlıklar için, üstün varlıkların da birbirleri için yaratıldıkları açık değil mi? Bunun gibi, canlı varlıklar cansız varlıklardan, usla donatılmış olanlar da yalnızca canlı olanlardan üstündür.

Var olan ve doğan her şeyin nasıl hızla geçtiğini, yok olup gittiğini düşün sık sık. Çünkü madde durmadan akan bir ırmağa benzer, etkinlikleri sürekli dönüşümlere uğrar, değişkeleri sonsuzdur, hemen hemen hiçbir şey dural değildir, uzatsan tutabileceğin kadar sana yakın olan şey bile. Geçmiş ve geleceğin, içinde her şeyin yok olup gittiği sınırsız uçurumunu düşün. Öyleyse, bütün bunların ortasında gurura kapılma çırpınmak, yakınmak aptallık değil midir, sıkıntılarımız uzun bir zaman sürmeye yazgılıymış gibi.

Her zaman mutlu yaşayabilirsin, çünkü doğru yolu izlemek, ona göre düşünmek ve davranmak senin elindedir. Şu iki ilke Tanrı'nın ve insanların ve her ussal yaratığın ruhlarının ortak niteliğidir: başkalarının seni engellemesine izin verme, kendi iyiliğini doğruyu istemekte ve doğru davranmakta ara ve arzularını buna göre sınırlandır.

İmgeleminin seni sürüklemesine izin verme, gücün yettiğinde ve çabana değdiği ölçüde başkalarına yardım et, yitirdikleri şeyler başlı başına değer taşımaya da.

Kendine iyi bir yazgı sağlayabilmiş olan kişi şanslıdır, iyi bir yazgı ise ruhun iyi eğilimlerinin olması, iyi dürtüler, iyi eylemlerdir.

VI. Kitap

Düşmanından öç almanın en iyi yolu, onun gibi davranmamaktır.

Önümüze nefis yiyecekler konduğunda nasıl onlar hakkında bir fikir edinebiliyor, bunun balık, şunun kuş ya da domuz eti olduğunun ayırımına varıyorsak; ya da Falerno'nun üzüm suyundan başka bir şey olmadığını, şu erguvan renkli giysinin bir kabuklunun kanına batırılmış koyun yünü olduğunun; çiftleşmenin bir organın sürtünmesinden ve biraz sıvının fişkırmasından başka bir şey olmadığını ayırımına varıyorsak; özefle, nasıl şeylerin gerçeğini temelden kavrayan ve onların yüreğine işleyen, böylece onları gerçekte oldukları gibi görmemizi sağlayan bu fikirleri oluşturuyorsak; aynı biçimde şeylere, yaşam boyu, özellikle de en inanılır göründükleri zaman çıplak olarak bakmalı, bayağılıklarının ayırımına varmalı, büründükleri önemden

sıyrılmalıyız onları. Çünkü boş gurur korkunç bir yanıltıcıdır, çünkü tam da ciddi şeylere yöneldiğine en çok inandığın zaman, özellikle düş kırıklığına uğrarsın.

Peki, ya çocukların öğretimi ve eğitimi, hangi amaca yöneliktir bunlar? Önemli olan budur işte, bunda başarılı olursan artık hiçbir şey için kaygılanmana gerek kalmaz. Ama birçok başka şeylere değer vermekten vazgeçmezsen, ne özgür, ne bağımsız, ne tutkuların erişemeyeceği bir yerde olursun; kaçınılmaz olarak, haset, kıskanç, kuşkulu olursun, seni istediğin şeylerden yoksun bırakabilecek kimselerden kuşku duyar, değer verdiğin şeye sahip olanlara tuzak kurarsın. Sonuç olarak, bu şeylerden birinden yoksun olmak, kaçınılmaz olarak tedirginlik nedeni olmanın da ötesinde, tanrılara karşı bile sürekli yakınma nedeni olacaktır. Tersine, kendi anlayışına duyduğun saygı ve ona verdiğin değer seni kendinden memnun bir insan yapacaktır: toplumsal yaşama uyum sağlamış, tanrılarla kusursuz bir uyum içinde, yani onların senin için belirledikleri yazgıyı ne olursa olsun seve seve kabul etmeye hazır bir insan.

Bir şeyi başarmak sana zor geliyorsa, bunun insan yeteneğini aşan bir şey olduğunu düşünme hemen; tersine, bir şey olanaklı ve insanın yapabileceği bir şeyse, senin de onu başarabileceğini düşün.

Beden eğitimi sırasında kazara biri bizi tırmalar, ya da kafa vurursa, ona kızmayız, alınmayız, ya da bize kötülük etmek isteyen biri gibi kuşkuyla bakmayız ona; tetikte oluruz, kuşkusuz, ama düşmanımızmış gibi, ya da güvensizlikle değil, efendice kaçınırsın ondan. Yaşamın başka alanlarında da böyle davranmalıyız: bizim gibi beden eğitimi yapanlardan gelebilecek şeyleri göz önünde tutmalıyız; çünkü dediğim gibi, güvensizlik ya da nefret duymaksızın önleyebiliriz onları.

Eğer birisi, fikirlerimin ve eylemlerimin yanlış olduğunu kanıtlayarak beni ikna ederse, seve seve değiştiririm onları, çünkü benim aradığım gerçekliktir, gerçeklikten kimse zarar görmez, yanılgılarında ve bilgisizliklerinde direnenlerden başka.

İnsanların, kendilerine uygun ve yararlı görünen şeyler için çaba harcamalarına izin vermemek ne acımasızca bir şey! Ama yanıldıkları için öfkeye kapıldığın zaman bir anlamda onların bu haklarını ellerinden alıyorsun. Aslında, senin yanlış dediğin şeyin, kendileri için uygun ve yararlı olduğuna inanıyorlar onlar. “*Ama yanılıyorlar!*” Güzel. Öyleyse, eğit onları, öfkeye kapılmadan, gerçeği göster onlara.

Dikkat et, bir Caesar olma, erguvana boyama kendini çünkü böyle şeyler oluyor. Öyleyse yalın, dürüst, namuslu, ölçülü, içten, haksever, dindar, iyiliksever, sevecen, işine bağlı biri olarak kal. Felsefenin seni eğittiği gibi kalmaya çaba göster.

Her şeyde Antoninus’un gerçek bir öğrencisi gibi davran; onun, usun gerektirdiği gibi davranmakta gösterdiği çabayı, tutarlılığını, dine bağlılığını, serinkanlılığını, nezaketini, kendini beğenmişlikten arınmışlığını, şeylerin özünü kavramaktaki direngenliğini örnek al.

Onun, hiçbir savı inceden inceye düşünüp kavramadan reddetmemesini; kendisini haksız olarak kınayan insanlara, buna karşılık, onları kınamaksızın, nasıl hoşgörü gösterdiğini; hiçbir zaman aceleci davranmadığını; iftiralara kulak vermediğini; insanların karakterlerini ve eylemlerini; kınamaksızın, çekinmeden kuşkucu davranmaksızın, safsatacılığa kaçmadan nasıl doğru olarak değerlendirdiğini; evinde, yatağında, giysilerinde, yemeklerinde, hizmetçilerinde nasıl azla yetindiğini; nasıl çalışkan ve direngen olduğunu; hafif bir perhiz sayesinde, alıştığı saatler dışında bedeninin gereksinimlerini karşılama gereğini duymaksızın sabahtan akşama dek işinin başından kalkmadığını; dostluklarında nasıl sağlam ve güvenilir olduğunu; fikirlerine açıkça karşı çıkılmasını nasıl hoşgörüyle karşıladığını, birisi kendisinininkinden daha iyi bir öne sürdüğünde nasıl memnun olduğunu; batıl inançlara kapılmaksızın tanrılara nasıl saygı gösterdiğini anımsa.

Bedenden ve ruhtan oluşuyorum ben. Bedeni hiçbir şey ilgilendirmez, çünkü şeyleri birbirinden ayırt bile edemez. Zihne gelince, kendi etkinliklerinden başka hiçbir şey ilgilendirmez onu, ama etkinliklerinin tümü de onun kendi denetimi altındadır. Bunlar da onu ancak şimdi bakımından ilgilendirirler; çünkü geçmiş ve gelecek etkinlikleri de şu anda ilgilendirmez onu.

Evrendeki her şeyin birbirine zincirlendiğini ve aralarındaki karşılıklı ilişkiyi düşün sık sık. Çünkü bunların tümü de, belli bir anlamda, birbiriyle bağıntılı, dayanışma içindedir; devinimlerinin gerilimi, maddenin uyumu ve birliği sayesinde birbiri ardı sıra gelirler.

Senin isteminden bağımsız bir şeyi iyi ya da kötü bulursan, o kötülükten kaçmaz, ya da o iyiliği kaçırsan, kaçınılmaz olarak tanrıları suçlar, bunların birinde ya da ötekinde başarısızlığa uğramandan sorumlu olan ya da gelecekteki başarısızlığının nedeni olacaklarından kuşku duyduğun insanlardan nefret edersin; bu tür şeylere belli bir değer verirsek, hiç kuşkusuz haksızlık ederiz. Öte yandan, eğer yalnızca bizim denetimimize bağlı olan şeylerin iyi ya da kötü olduklarını düşünürsek, ne tanrıları suçlamamız, ne de başka insanlara karşı düşmanca bir tavır almamız için neden kalır.

Bu dünyada gerçekten değerli olan bir tek şey vardır: her zaman gerçeğe ve adalete uygun olarak yaşamak, yalancılara ve adil olmayanlara karşı bile anlayışlı olmak.

Neşelenmek istediğinde, çevrende yaşayanların iyi niteliklerini düşün: örneğin, birinin enerjisi, ötekinin sakınganlığı, bir üçüncüsünün cömertliği, bir başkasının bir başka niteliği. Hiçbir şey çevremizdeki insanların karakterlerine yansıyan erdemlerinin imgeleri kadar memnuluk verici değildir, özellikle hepsi de bir aradaysa. Öyleyse, bu örnekleri hep aklında tut.

Başkalarının söylediklerini dikkatle dinlemeye alıştır kendini ve olabildiğince konuşanın zihnine girmeye çalış.

VII. Kitap

Gösterişli geçit törenleri, sahnede oynanan oyunlar, sığır ve koyun sürüleri, çatışan kılıçlar, köpeğe atılan bir kemik, bir balık havuzuna atılmış ekmek kırıntıları, karıncaların uğraşıp didinmeleri, ürkmüş farelerin çılgınca koşuşturmaları iplerinden çekilip oynatılan kuklalar. Bütün bunları hoşgörülle, küçümsemeden karşıla; aynı zamanda, bir insanın değerinin, ilgi duyduğu şeylerin değeriyle ölçüldüğünü aklından çıkarma.

Söylediğin her sözcüğü tart; attığın her adıma dikkat et. Verdiğin her kararın ne gibi sonuçları olacağını düşün. Bu ikinci durumda, amacın ne olduğunu daha başından gör; birinci durumda ise sözcüklerin ne anlama geldiğine dikkat et.

Gelecek için kaygılanma; çünkü varman gerektiğinde, yaracaksın oraya, şimdi yararlandığın usu da birlikte götürerek.

Dik dur, ya da başkaları ayakta tutsun seni.

Başkaları ne yaparlarsa yapsınlar, ne söylerlerse söylesinler, ben kendi adıma iyi bir insan olmalıyım. Tıpkı zümrüt —ya da altın yahut erguvan— kendi kendine durmadan şöyle diyormuş gibi: “*Başkaları ne yaparlarsa yapsınlar, ne söylerlerse söylesinler, kendi adıma ben zümrüt olarak kalacağım, rengimi koruyacağım.*”

Yanılığa düşen kişileri de sevmek, insana özgü bir şeydir. Bu insanların senin akrabaların olduklarını, bilgisizlikten ya da ellerinde olmaksızın yanlış yaptıklarını; çok geçmeden senin de, onların da öleceğinizi, her şeyden önce de, sana hiçbir zarar vermediklerini, çünkü yönetici ilkenin, eskisinden daha kötü olmasına yol açmadıklarını düşününce onları sevmeyi başaracaksın.

Yüze yansıyan öfke, tam anlamıyla doğaya aykırıdır; sık sık olursa yüzün güzelliği gittikçe azalır, sonunda tümüyle yok olup gider, hiçbir zaman da yeniden canlandırılmaz. Bu nedenle, bundan, öfkenin usa aykırı olduğu sonucunu çıkarmaya çalış. Çünkü insan kendi hatasının bilincini de yitirirse, yaşamının ne anlamı kalır?

Birisi sana bir haksızlık ederse, hangi iyi ve kötü kavramının ona bunu yaptırdığını düşün hemen. Böyle düşünürsen ona acırsın, artık ne şaşkınlık duyarsın, ne öfke. Çünkü ya onunla aynı iyi kavramına sahiptir, ya da benzer bir iyi kavramına; o zaman onu bağışlamak zorunda kalırsın, çünkü benzer koşullarda sen de onunla

aynı biçimde davranırsın. Ama onunla artık aynı iyi ve kötü kavramına sahip değilsen, şeylerin çarpıtılmış görülerine sahip olan kişiye hoşgörü göstermen daha kolay olacaktır.

Olmayan şeyleri, varmışlar gibi düşünme, var olan şeyler arasından en hoşuna gidenleri seç, eğer olmasalardı, onları nasıl isteyeceğini düşün. Ama sahip olmaktan mutluluk duyduğun şeyleri aşırı değerlendirmemeye alıştır kendini; yoksa bir gün onları yitirirsen sarsılırsın.

İmgelemi ortadan kaldır. İçgüdülerinin seni bir kukla gibi çekip çevirmesine izin verme. Dikkatini şimdiki zamana çevir. Senin ya da başkalarının başına gelenlerin bilincine varmayı bil. Her nesneyi nedensel ve özdeksel yönlerine ayır ve incele. Son saatini düşün. Bırak başkasının yaptığı yanlış ortaya çıktığı yerde kalsın.

Düşüncelerini sözcüklerle karşılaştır. Olayları ve onları meydana getiren kişileri anla.

Basitliğinden, kendine duyduğun saygıdan, erdemle erdemsizlik arası şeylere ilgisiz kalmaktan ötürü memnun ol. İnsan soyunu sev.

Ölüm üstüne: eğer atomlardan oluşmuşsak ölüm ayrışmadır; ama eğer canlı bir bütün oluşturuyorsak, tükeniş ve başka bir yere göçmektir.

Ün üstüne: Ün peşinde koşanların zihinlerine, hangi fikirlere sahip olduklarına, neden kaçındıklarına, neyi izlediklerine bak. Kumulların üst üste yığılarak, öncekileri gizlemeleri gibi, yaşamda da geçmişteki olayların, ardından gelenlerce hızla gizlenip yok olduklarını düşün, sonra.

İnsan üstüne us yürütürken, dünyasal şeylere, yukarıdan bakıyormuş gibi bak: kalabalıklara, ordulara, tarımsal kinliklere, evlenmelere, boşanmalara, doğumlara, ölümlere mahkemelerin uğultusuna, ıssız bölgelere, her çeşit barbar halka, bayramlara, yaşlara, kamu yaşamına, her şeyin iç içe geçmişliğine, karşıtlardan doğan uyuma.

Her yerde, her zaman, o anın koşullarını seve seve kabul etmek, insanlara hakça davranmak, yeterince kavramadığın hiçbir şeyin zihnine sızmaması için her düşüncene dikkat etmek gücünün sınırları içindedir.

Başkalarının yönetici ilkelerine dönüp bakma, doğruca doğanın seni yönelttiği amaca bak: başına gelenlerin onun aracılığıyla başına geldiği evrensel doğanın ve onun aracılığıyla yapman gerekeni yaptığın kendi doğanın. Herkes kendi yapısının gerektirdiğini yapmalıdır; bütün öteki varlıklar ussal varlıkların yararı için oluşturuldukları halde (tıpkı bütün öteki durumlarda, aşağı varlıkların, üstün varlıkların yararına oluşturulmaları gibi), ussal varlıklar birbirleri için var edilmişlerdir. Böylece, insan doğasının birincil ilkesi, toplumsal yararadır; ikincisi ise, bedeninin tutkularına direnmektir; çünkü ussal ve zihinsel etkinliğin başlıca özelliği, kendine sınırlar koymak ve hiçbir zaman duyuların ya da içgüdülerin etkisine yenik düşmemektir. Bunların ikisi de hayvansal doğamıza aittir, us ise, uşak olmayı değil, egemen olmayı amaçlar. Haklı olarak, çünkü doğası gereği, bunlardan yararlanacak biçimde yönlendirilmiştir. Her ussal varlığın üçüncü ilkesi, acele yargı vermekten, kolay kandırılmaktan kaçınmaktır. Öyleyse, yönetici ilken, bu ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalarak, doğru yolda ilerleyecek, böylece ona ait olan şeylerin tümüne sahip olacaktır.

Sanki ölmüşsün, sanki yaşamın yalnızca bu ana dek sürmüş gibi, sana kalan zamanı fazladan bağışlanmış gibi doğaya uygun olarak yaşamalısın.

Yalnızca başına gelen ve yaşamının dokusunu oluşturan şeyi sev. Senin için bundan daha uygun bir şey olabilir mi?

Başına ne gelirse gelsin, başlarına aynı şey gelince üzülen, şaşkına dönen, sızlanan insanları getir gözünün önüne. Şimdi nerede bu insanlar? Hiçbir yerde. Öyleyse? Sen de onlar gibi mi yapmak istersin? Doğalarına öylesine yabancı olan bu duyguları, onları kışkırtan ve onlara boyun eğdiren bu duyguları niçin onlara bırakarak, kendi adına, tümüyle, başına gelenlerden en iyi biçimde nasıl yararlanacağını üstünde odaklanmıyorsun? Çünkü böylece ondan yararlanabilir, malzeme olarak kullanırsın onu. Yeter ki dikkat et,

yaptığın her şeyde kendine iyi bir görünüş sunmaya karar ver; şu iki noktayı aklından çıkarma: nasıl davrandığın ahlaksal bakımdan önem taşır; kullandığın malzeme ise kendi başına ne iyi, ne de kötüdür.

İçini kaz; çünkü iyilik kaynağı içindedir, sen kazmayı sürdürdükçe fişkirir.

İnsanın bedeni, devinirken de, dinlenirken de sağlam durmalı, gevşemesine izin verilmemeli; çünkü zihnin, bir kimsenin zekasını ve karakterini yüze yansıtmaması gibi, bir bütün olarak bedenden de aynı şey beklenmelidir. Ama bu görünüşler, yapmacıksız olmalıdır.

Yaşama sanatı, bir dansçıdan çok, bir güreşçinin sanatı gibidir; art arda gelen darbeleri, önceden sezilenemeyenleri bile, ayaklarının üstünde sıkıca durarak savuşturmaya hazır olmak gerekir.

Tanıklığına başvurmak istediğin insanların nasıl insanlar olduklarını ve ne gibi yönetici ilkelere sahip olduklarını düşün her zaman. Çünkü onların yargılarının ve dürtülerinin kaynaklarını incellersen, ellerinde olmaksızın tökezledikleri zaman onları suçlamazsın, senin adına tanıklık etmelerini de istemezsin.

“Hiçbir ruh isteyerek gerçekten yoksun kalmaz” aynı şey adalet için de, ılımlılık için de, iyilikseverlik ve bu tür her şey için geçerlidir. Bunu hep aklında tutarsan, herkese daha hoşgörülü davranırsın.

Her acı karşısında şunu aklından çıkarma: bunda utanç verici hiçbir şey yok, yönetici ilkemizi bozamaz; çünkü ussal olduğu ve ortak yararı gözettiği sürece acı ona hiç zarar veremez. Dahası, birçok acılar için, Epikuros’un şu sözlerinden yardım um: “*Acı ne katlanılmazdır, ne de sonsuz; sınırlarını göz önünde bulundurursan, kendi imgeleminle onu artırmazsan.*” Şunu da anımsa: birçok hoş olmayan şey aslında acı ile aynı şeydir, öyle olduklarını algılamasak bile; örneğin uyuşukluk, boğucu sıcak havada üstümüzde bir ağırlık duymamız, iştahımızın kaçması gibi. Bunun için bunlardan biri sana sıkıntı verdiğinde, kendi kendine şöyle de: “*Acıya bırakıyorsun kendini.*”

Herkes bağıra çağıra sana karşı dilediği suçlamayı yöneltse de; yabani hayvanlar seni saran şu yumuşak kili pençeleriyle parçalasalar da, özgürce, sevinç içinde yaşa. Bütün bunlarda zihninin dinginliğini korumaktan, onu kuşatan şeyler hakkında doğru yargı vermekten ve karşılaştığı şeylerden yararlanmaya hazır olmaktan ne alıkoyabilir seni? Öyle ki, yargı gücün, karşısına çıkan şeye şöyle diyebilirsin: “*İşte aslında sen busun, başka türlü görünsen de.*”

Karakterin yetkinliği şurada yatar: her günü son günmüş gibi yaşamak, telaşsız, uyuşuk olmaksızın, yapmacıksız.

İnsanın, kendi kötülüğünden kaçınmaya çalışmaması —ki bu olanaklı bir şeydir— ama başkalarının kötülüğünden kaçınmaya çalışması —ki bu olanaksız bir şeydir— ne gülünç.

Ne zaman bir iyilik etsen ve biri ondan yararlırsa, neden aptalların yaptıkları gibi, ayrıca üçüncü bir ödül beklersin, iyilik ettiğinin bilinmesini ya da buna karşılık sana iyilik edilmesini istersin?

Hiç kimse iyilik görmekten bıkmaz, iyilik etmek doğaya uygun bir davranıştır. Öyleyse, başkalarına iyilik ederek iyilik bulmaktan bıkma.

Dünyanın yaratılışı evrensel doğanın işidir; olup biten her şey onun zorunlu bir sonucudur. Yoksa her şey usun dışında kalır; evrensel usun çabasını yönelttiği en önemli olaylar bile. Bunu anımsamak, birçok sorunla daha dingince yüz yüze gelmeni sağlayacaktır.

VIII. Kitap

Durumu iyice kavradınsa, başkalarının hakkında ne düşüneceklerini bir yana bırak ve yaşamının geri kalanını, uzun olsun, kısa olsun, kendi doğanın istediği gibi yaşamakla yetin.

Öyleyse doğanın ne istediği üstünde düşün ve başka hiçbir şeyin yolunu saptırmasına izin verme; çünkü mutlu yaşamı bulamaksızın ne çok yollarda dolaşıp durduğunu yaşam deneyiminden biliyorsun: ne usavurmalarda, ne varsıllıkta, ne ünde, ne tensel hazlarda, ne de başka bir yeredir mutlu yaşam. Öyleyse nerede bulacaksın onu? İnsan doğasının gerektirdiğini yapmakta. Peki bu nasıl yapılabilir? Güdülerini ve eylemleri yönetecek sağlam ilkelere sahip olarak. Nelerdir bu ilkeler? İyi ve kötüyle ilgili, bize; insanı adil, ılımlı, yürekli ve özgür kılan şeylerden başka hiçbir şeyin iyi olmadığını; kötülüklerle yol açan şeylerden başka hiçbir şeyin kötü olmadığını öğreten ilkelere sahiptir.

Pişmanlık, yararlı bir şeyi savsakladığın için bir çeşit kendi kendini kınamaktır. İyi olan şey, kaçınılmaz olarak, iyi bir insanın savsaklamaması gereken yararlı bir şeydir; öte yandan, gerçekten iyi olan hiçbir insan zevk veren bir şeyi savsakladığı için pişmanlık duymaz; demek ki zevk, ne iyi, ne de yararlı bir şeydir.

Her duygu ve düşüncene —olanaklıysa— sürekli olarak fiziği, ahlakı, mantığı uygula.

Kiminle karşılaşırsan, hemen, “*Bu insanın iyi ve kötü hakkındaki düşünceleri nedir?*” diye sor kendi kendine. Çünkü haz ve acı, bunların nedenleri, onur, onursuzluk, ölüm ve yaşam hakkında belli bir fikri varsa, onun belli bir biçimde davranması bana şaşırtıcı ya da tuhaf gelmez, tersine böyle davranmasının kaçınılmaz olduğunu düşünürüm.

Hiç kimseyi suçlamamalısn. Eğer elinden geliyorsa, insanı düzelt; gelmiyorsa sorunun kendisini; onu da yapamıyorsan, suçlamak neye yarar? Çünkü hiçbir şey amaçsız yapılmamalı.

Karşıdaki sorun neyse, onun üstünde odaklan, ister bir nesne, ister bir etkinlik, ister bir ahlak kuramı ya da sözcüklerin anlamı olsun.

Haklı olarak üzülüyorsun: çünkü bugün iyi olacağına, yarın iyi olmayı yeğ tutuyorsun.

İnsana yaraşır şeyleri yapmakta bulur insan sevincini. İnsana yaraşır şeyler nelerdir? Kendi türünden olanlara nazik davranmak, duyulara güvenmemek, doğru düşünceleri yanlış düşüncelerden ayırt etmek, evrensel doğa ve onun kurallarına göre olup biten şeyler üstünde düşünmek.

Üç türlü ilişkimiz vardır: biri, bizi sarmalayan şeyle, bedenimizle, öteki her şeyin kaynaklandığı tanrısal nedenle, üçüncüsü ise çevremizde yaşayan insanlarla.

Acı, ya beden için kötüdür —eğer öyleyse, bırak bedenin kendisi açığa vursun bunu— ya da ruh için; ama ruh dinginliğini ve serinkanlılığını koruyabilir, acıyı bir kötülük saymayabilir; çünkü her yargı, her dürtü, her istek ya da kaçınma içimizden doğar, kötü olan hiçbir şey oraya giremez.

Boş izlenimleri, kendi kendine sürekli olarak şunları yineleyerek sil at: “Ruhumda hiçbir kötülüğün, isteğin, huzursuzluğun bulunmaması bana bağlı; ama bütün şeylerin gerçek doğasına bakarak, değerine göre bunların her birinden yararlanmalıyım.” Doğanın sana bağışladığı bu gücü hiç unutma.

İster senatoda ister herhangi biriyle konuşurken, saygılı, yapmacıksız konuş. Yalın, açık seçik bir dil kullan.

Kurumlanmadan kabul et, duraksamadan vazgeç.

Yaşamını bir bütün olarak düşünüp kaygılanma. Geçmişte başına gelen, gelecekte de gelecek olan birçok çeşitli sıkıntıyı hep bir arada düşünme, karşına çıkacak her sıkıntı için kendi kendine şunu sor: “*Bunda dayanılmaz, katlanılmaz olan ne var?*”. Yanıtın yüzünü kızartırdı! O zaman canını sıkan şeyin, gelecek ya da geçmiş değil, şimdiki zaman olduğunu anımsat kendine. Sıkıntını soyutlar, kendi başına alındığında ona katlanamayacağını düşündüğü zaman zihnine kızarsan, böylesine sınırlar içine sıkıştırıldığından sıkıntının gücü azalacaktır.

Sana acı veriyormuş gibi gelen şey hakkındaki yargını ortadan kaldırırsan, kendin tam bir güvenlik içinde olursun. “Hangi kendin?” “Us.” “Ama ben us değilim ki!” “Elbette. Ama o zaman, us kendi kendine acı vermesin; eğer başka bir parçanı acı çekiyorsa, bu konuda yargıyı o versin!”

Hayvansal doğa için duyusal algının karşısına çıkan bir engel kötü bir şeydir, içgüdüye karşı olan da. Aynı biçimde, bitkilerin doğasına zararlı olan engeller de vardır. Zihin için engel oluşturan bir şey, ussal doğaya zararlıdır. Şimdi bütün bunları kendine uygula. Acı mı duyuyorsun, haz mı? Buna karar verecek olan duyusal algıdır. İçgüdünün karşısına bir engel mi çıktı? İçgüdüne sakinimsizce uyarsan, bu engel ussal bir varlık olan sana zarar verir. Ama eğer usun sınırlarına uyarsan, bundan ne zarar görürsün, ne de engellenirsin. Gerçekten, zihinden başka hiçbir şey zihne özgü olan hiçbir şeyi engelleyemez çünkü ne ateş, ne demir, ne zorba, ne kara çalma zihni hiçbir biçimde etkilemez. Bir kez “yalnızlık içinde yusuvarlak bir küre” olduktan sonra, hep öyle kalır.

Kendi kendime acı vermek yaraşmaz bana, çünkü başkasına hiçbir zaman isteyerek acı vermedim.

Kimi bir şeyden haz duyar, kimi bir başkasından. Bana haz veren şey, yönetici ilkemin hiçbir zarara uğramamasını sağlamak, hiç kimseye ya da insanların başına gelen şeylerin hiçbirine sırtımı dönmemek, her şeyi iyi gözle görmek, onu değerine göre kabul edip kullanmaktır.

Şimdiki zamanı kendine uydurmaya çalış! Geleceğe bırakacakları ünün ardına düşenler, o zamanki insanların da tıpkı bugün kendilerine bezginlik veren insanlardan farklı olmayacaklarını, üstelik onların da ölümlü olduklarını düşünemiyorlar. Önünde sonunda, onların gözünde ün sahibi olmanın, onların senin hakkında ne düşüneceklerinin ne önemi var senin için?

İnsanın başına insan için doğal olmayan hiçbir şey gelemez; ne bir öküzün başına, öküz için doğal olmayan bir şey, ne asmanın başına asma için doğal olmayan bir şey, ne de bir taşın başına taş için doğal olmayan bir şey gelebilir. Eğer her varlığın başına yalnızca alışılmış ve doğal olan şey geliyorsa, niçin yakınsın? Evrensel doğa hiçbir zaman katlanamayacağı bir şey getirmez sana.

Bir dış nedenden ötürü üzülyürsün, aslında canını sıkan bu değil, onun hakkındaki yargındır, bu yargıdan her an vazgeçebilirsin. Ama seni üzen kendi karakterinden kaynaklanan bir şeyse, yargını düzeltmeni kim engelleyebilir? Aynı biçimde, seni üzen şey; doğru bulduğun bir eylemi yerine getirememekse, kendini üzüntüye kaptıracak yerde, niçin o eylemi yapmakta direnmiyorsun? “Ama yolumu kesen çok güçlü bir engel var.” O zaman üzülmemelisin, çünkü başarısızlığının nedeni senin usuna dayanmıyor. “Ama bu işi yapamazsam, yaşamamın hiçbir anlamı kalmaz.” Öyleyse, hedefine ulaşan birinin yaşamına son vermesi gibi, yoluna çıkan engellere kin duymaksızın dingince ayrıl yaşamdan.

Yönetici ilkenin; kendi içine çekilip, kendinden memnun olduğu, direnişi usa aykırı olsa bile istemediği şeyi yapmadığı zaman yenilmez olacağı unutmama. Yargısını usa ve dikkatlice düşünmeye dayandırdığında, daha da yenilmez olacaktır us. Bu nedenle, tutkularından arınmış zihin güçlü bir kaledir; çünkü insan sığınabileceği ve hiçbir zaman saldırıya uğramayacağı daha sağlam bir yer bulamaz. Bunu anlamayan yalnızca bir cahildir, anlayan, ama ona sığınmayansa, mutsuzdur.

Eylemlerini savsaklama, sözlerin karışık, düşüncele düzensiz olmasın; ruhun ne kendi içine kapansın, ne de taşsın; kendine zaman ayır.

Seni öldürürler, parça parça ederler, lanetler yağdırırlar arkandan. Zihninin arı, dengeli, ılımlı ve adil kalmasını engelleyebilir mi bütün bunlar? Biri, duru bir tatlı su kaynağının başında durup ona lanetler yağdırsa da, kaynak içilebilir suyunu fışkırtmayı sürdürür; içine çamur ya da gübre atsa, çabucak onu dağıtır, sürükleyerek götürür, geriye hiç kir kalmaz. Öyleyse içinde durgun bir su birikintisi değil, sürekli bir kaynak oluşturmak için ne yapmalısın? Özgürlüğüne, sevecenlik, yalınlık ve alçakgönüllülüğe sıkı sıkıya bağlı kalmalısın.

Evrenin varlığını bilmeyen, kendisinin de nerede olduğunu bilmez. Evrenin hangi amaçla var olduğunu bilmeyen, dünyanın ne olduğunu bilmediği gibi, kendisinin kim olduğunu da bilmez. Bu sorunların yalnızca

birini bile geçiştiren kişi, kendisinin ne amaçla doğduğunu da bilmez. Peki, ama kendisinin nerede ya da kim olduklarını bilmeksizin, alkışlayanların övgüsünden kaçan ya da onun ardına düşen kimse hakkında ne diyeceksin?

Saatte üç kez kendini lanetleyen bir insandan övgü bekler misin? Kendi kendini memnun edemeyen bir insanı memnun etmek ister misin? Ya da hemen hemen her yaptığından ötürü pişmanlık duyan bir insanın kendi kendinden memnun olduğu söylenebilir mi?

Seni kuşatan havayı soluyarak paylaşmakla yetinme, bundan böyle her şeyi kuşatan zihni de paylaş. Çünkü zihnin gücü her yana yayılır; tıpkı havayı solur gibi, onu solumak isteyen kişinin içine işlemeye hazırdır.

Kötülük genel olarak dünyaya zarar vermez, özellikle de, dilediği anda kendi istemiyle ondan kurtulma gücüne sahip kılınmış kişiden başkasına zarar vermez.

Güneşin ışığı yukarıdan gelir, her yönde yayılır, ama yok olmaz. Işığın yayılışı bir genişlemedir. Bir güneş ışınının ne olduğunu, karanlık bir odaya bir aralıktan giren güneş ışığını inceleyerek anlayabilirsin: doğru çizgi halinde uzanır, karşısına çıkan ve onun havada öteki tarafa geçmesini engelleyen ilk katı cisme dayanıyor gibidir; ne kayar, ne aşağı düşer, orada durur. Zekanın ışığının yayılması ve genişlemesi de buna benzer bir biçimde olur; hiçbir biçimde akıp gitme değil, bir yayılmadır; karşılaştığı engeller üzerinde zorlayıcı ve şiddetli bir etki yaratmaz; batmaz da, kımılıtsız durur ve üstüne düştüğu nesneyi aydınlatır; çünkü bu nesne onu yansıtmazsa, kendini onun ışığından yoksun bırakır.

İnsanlar birbirleri için dünyaya gelmişlerdir. Bu nedenle onları eğit ya da katlan onlara.

Ok bir yöne gider, zihin bir başka yöne. Ama gene de, zeka, ilgilendiği sorun üstünde bütün dikkatini odaklarsa, ok gibi dosdoğru uçar ve hedefine varır.

Her insanın yönetici ilkesinin derinliklerine gir, her insanın da senin yönetici ilkenin derinliklerine girmesine izin ver.

IX. Kitap

Her kim haksızlık ederse, günah işler. Evrensel doğa, ussal varlıkları birbiri için, birbirlerine hiç zarar vermeksizin, her birinin hak ettiğince birbirlerine karşılıklı yardım etsinler diye yaratmıştır. Her kim onun isteğine karşı gelirse, tanrıların en yücesine saygısızlık etmiş olur, çünkü evrensel doğa, varlıkların doğasıdır, varlıklarsa var olan tüm gerçekliklere sıkı sıkıya bağlıdırlar.

Yalan söyleyen kişi de aynı Tanrı'ya karşı günah işler; bu tanrının bir adı da Hakikat'tir ve bütün hakikatlerin ilk nedenidir. Bu nedenle, her kim bile bile yalan söyleyse, yalan söyleyerek haksızlık ettiği için inansızlık etmiş olur; istemeden yalan söyleyense, evrensel doğaya aykırı davrandığı ve evrenin doğal uyumuna karşı çıkarak düzensizlik yarattığı için inansızdır. Gerçeğe aykırı bir yola giren kişi de evrenin doğal uyumuna karşı çıkmıştır, çünkü doğanın ona bağışladığı yeteneği öylesine ihmal etmiştir ki, artık doğruyu yanlıştan ayırt edecek durumda değildir.

İyi bir şeymiş gibi hazzın ardından koşan, kötü bir şeymiş gibi acıdan kaçan kişi de inansızdır. Böyle bir insanın, evrensel doğayı sık sık iyilerle kötüler arasında ayırım gözetmeksizin zevkleri ve güçlükleri eşit olarak dağıtmakla suçlaması kaçınılmazdır; çünkü kötüler çok kez zevk içinde yaşarlar ve bunu sağlayan şeylere bol bol sahiptirler, iyilerse acıyla ve acıya yol açan şeylerle karşılaşırlar.

Acıdan korkan kuşkusuz dünyada şeylerin doğal düzeninin bir parçası olarak meydana gelecek şeylerden korkacaktır; bu başlı başına inansızlıktır; zevkin ardına düşen kimse ise haksızlıktan kaçınmayacaktır, bu ise apaçık inansızlıktır. Öte yandan, kim doğaya tüm uyumu içinde uymak isterse, evrensel doğanın yansız olduğu şeylere karşı yansız olmalıdır, çünkü doğanın, her ikisine karşı da ilgisiz olmasaydı, birbirine karşıt iki şey

yaratmış olmayacağı açıktır. İşte bu nedenle, evrensel doğanın yansız bir tutum aldığı acıya ve hazzı, ölüme ve yaşama, onursuzluğa ve onura karşı ilgisiz kalmayan kişi açıkça günah işler.

Bu dünyadan yalını, ikiyüzlülüğü, uçarılığı, kendini beğenmişliği hiç tatmadan ayrılmak kuşkusuz en bilgece şey olurdu; en azından, son soluğunu bunlardan tiksinişmiş olarak vermek, şanssız bir deniz yolculuğundan sonra acil manevra yapmak gibidir. Yoksa kötülüklerine bağlı kalmayı mı yeğliyorsun, deneyimin seni bu beladan kaçmaya razı etmedi mi hala? Çünkü zihnin bozulması, bizi kuşatan havanın bozulmasından, kirlenmesinden daha ciddi bir vebadır; o veba salt hayvanları etkiler, bu ise insanlığımızı ortadan kaldırır.

Ölümü küçümseme, seve seve karşıla onu, çünkü o da doğanın istediği şeylerden biridir. Tıpkı gençlik ve yaşlılık, büyüme ve olgunlaşma, dişlerin ve sakalın çıkması, saçların ağarması, döllenme, gebelik, doğum ve yaşamın mevsimlerinin getirdiği bütün öteki doğal işlevler gibi, çözülüp dağılmanız da böyledir. Öyleyse, us yürüten insana özgü olan; ölüm karşısında ne yüzeysel, ne düşman, ne öfkeli olmak, onu yaşamın doğal olgularından biri olarak beklemektir; doğmamış çocuğunun karının dölyatağından çıkacağı anı nasıl bekliyorsan, ruhunun bedensel kabuğundan çıkacağı ana da öyle hazırla kendini.

Kişi yalnızca yaptığından ötürü değil, yapmadığından ötürü de haksızlık eder.

Şu an verdiğin yargının nesnel, şu andaki eyleminin ortak yarara yönelik, şu andaki durumunun senin denetiminin dışında kalan nedenlerden ötürü başına gelen her olayı memnunlukla karşılamaya elverişli olması yeterlidir.

İmgelemi sil; içgüdülerini frenle; arzunu söndür; yönetici ilkeni özgür kıl.

İşini, harcadığın çaba seni mutsuz kılıyormuş gibi, ya da acınma yahut takdir beklediğin için değil, istediğin için yap; kendini yapman gereken şeye ver ya da ortak yararın gerektirdiği gibi çekil.

Bugün her türlü terslikten kaçındım, çünkü benim dışımda değil, içimde, onlarla ilgili olarak verdiğim yargılardaydılar.

Ussal ve toplumsal varlığın iyiliği ve kötülüğü, duyumsadığı şeyde değil, yaptığı şeydedir; erdeminin ve erdemsizliğinin duyumsadığı şeyde değil, yaptığı şeyde olması gibi.

Havaya atılan bir taş için ne yeniden yere düşmek kötü bir şeydir, ne de yükselmek iyi bir şey.

İlkelerinin derinliklerine in, korktuğun yargıçların olduklarını göreceksin; kendileri için ne tür yargıçlar olduklarını da.

Her şey dönüşür, sen de sürekli bir dönüşüm içindesin ve bir anlamda, sürekli bir çözülme içinde. Tüm evren de böyledir.

Başkasının yanlışı onu yapana bırakılmalı.

Bir etkinliğin, bir girişimin, bir yargının sona ermesi, bir duraklama, bir tür ölümdür, bir kötülük değildir. Şimdi örneğin yaşamın çeşitli dönemlerini düşün, çocukluk, ergenlik, gençlik, yaşlılık: bunlarda da her değişiklik bir ölümdür. Bunda korkulacak ne var? Şimdi de dedenin, sonra annenin, sonra seni evlat edinen babanın yönetiminde geçirdiğin yaşamı düşün; gördüğün tüm değişiklikler, dönüşümler, sona ermeler karşısında, bir kez daha, “*Bunda korkulacak ne vardı?*” diye sor kendi kendine. Böylece, tüm yaşamının sona ermesinde, kesintiye uğramasında, dönüşmesinde de korkacak bir şey yok.

Nasıl sen kendin toplumsal sistemin bütünleyici bir parçasıysan, her davranışın da toplumsal yaşamın bütünleyici bir parçasıdır. Bu nedenle, dolaylı ya da dolaysız ortak hedefe yöneltilmeyen her davranışın birliği

engelleyecek biçimde yaşamını parçalar, bir başkaldırı davranışdır bu; tıpkı demokratik bir devlette kendini ortak uyumdan ayıran kişi gibi.

Biri seni suçlar, senden nefret eder ya da binleri seni incitecek şeyler söylerse, ruhlarına yakından bak, ne tür insanlar olduklarını gör. Senin hakkında şöyle ya da böyle bir fikir oluşturacakları için kendine eziyet etmene değmediğini anlayacaksın o zaman. Gene de, onlara iyi niyet göstermelisin; çünkü doğal olarak senin arkadaşlarındır onlar. Tanrılar da; düşler, kehanetler aracılığıyla gönüllerinde yatan şeyleri elde etmelerini sağlamak için her türlü yardımı yaparlar onlara.

Evrenin dönümleri hiç değişmez: yukarıya ve aşağıya, çağdan çağa.

Evren Tanrı tarafından yaratılmışsa, zaman her şey yolundadır; ama eğer rastlantılarla, bir biçim molekül ve atomlarca yönetiliyorsa, gene de sen rastlantılar tarafından yönetilmek zorunda değilsin.

Çok geçmeden toprak üstümüzü örtecek, sonra toprak bir başka şeye dönüşecek, sonra o başka şey de bir başka şeye dönüşecek, bu böyle sonsuza dek sürüp gidecek. Bu sonu gelmez değişim ve dönüşüm dalgalarını ve onların hızını düşünen kişi, ölümlü olan her şeyi küçümseyecektir.

Dış nedenlerden kaynaklanan olaylar karşısında etkilenmezlik; nedeni senden kaynaklanan eylemlerde doğruluk: başka bir deyişle, biricik amacı, toplumun yararına davranmak olan dürtü ve eylemler; çünkü bu senin ikinci doğandır.

Sana sıkıntı veren yüzeysel şeylerden kendini kurtarmaya gücün yeter; çünkü bunlar yalnızca senin imgeleminde vardır; o zaman tüm evreni kucaklamak, öncesiz sonrasız zamanı kavramak, her şeyin hızla dönüşümünü ve doğumla ölüm arasındaki mesafenin ne denli kısa, doğumdan önceki zamanın ne denli uzun olduğunu, ölümün ardından gelecek zamanın da nasıl eşit ölçüde sınırsız olacağını kavramak için geniş bir yer açacaksın kendine.

Tanrılar ya güçlüdürler, ya değildirler. Güçlü değilseler, niçin onlara yakarıyorsun? Eğer güçlüyseler, niçin, bütün bunlardan korkmama, onları istememe, bunlardan ötürü üzülmeme yetisini sana bağışlamaları için yakarmıyorsun onlara, belli bir şeyin olması ya da olmaması için yakaracak yerde? İnsanlara yardım edebiliyorlarsa, kuşkusuz, bu konuda da yardım edebilirler. Ama belki de şöyle diyeceksin: “Tanrılar bunu bana bıraktılar.” Öyleyse, sana bırakılan bir şeyi özgür bir insana yaraşır biçimde kullanmak, sana bağlı olmayan bir şey için acınası bir köle gibi çırpınmaktan daha iyi değil midir? En azından böyle yakarmaya başla, göreceksin. Şu adam şöyle yakarıyor: “Şu kadınla birlikte olabilsem!” Sense: “Şu kadınla birlikte olma isteğimden kurtulabilsem!” diye yakarır. Bir başkası: “Şu adamdan kurtulabilsem!” diye yakarır, sense, “Şu adamdan kurtulmayı istemeyebilsem!” diye yakarır. Bir başkası, “Çocuğumu yitirmesem!” diye yakarır. Sense: “Onu yitirmekten korkmayabilsem!” diye. Tek sözcükle, yakarılarını bu doğrultuya yönelt ve sonuca bak.

Utanmazın biri seni incitirse, hemen şunu sor kendi kendine: “Dünyada utanmazların bulunmaması olanaklı mıdır?” Olanaksızdır. Öyleyse olanaksız olanı isteme; çünkü bu insan da dünyada var olması kaçınılmaz olan utanmazlardan biridir. Bu düşünceyi, bir hırsızla, bir hamle, ya da başka bir kötü insanla karşılaştığında da aklında tut, çünkü bu tür insanların var olmalarının olanaksızlığını anımsar anımsamaz, onlara daha kolay katlanırsın.

Doğa, örneğin, duyarsızlara karşı nezaketi, başka durumlar için de böyle panzehirler bağışlamıştır; yoldan sapmış birine doğru yolu göstermek her zaman gücümüzün sınırları içindedir. Çünkü yanlış yapan herkes, onun için saptanmış olan hedefi kaçırmış, bu nedenle de yoldan çıkmış biridir. Hem sonra, sana ne zarar vermiştir bu kişi? Çünkü kendilerine öfkelenmiş bu kimselerin hiçbiri, zihnini kötüleştirecek bir eylemde bulunmamıştır; çünkü başına gelecek her türlü kötülük ya da zararın gerçek barınağı zihnidir.

Cahil birinin cahil gibi davranmasında kötü ya da şaşılacak ne var? O insandan o yanlış davranışı beklemediğin için kendi kendini suçlamalısın belki de; çünkü onun bu kötülüğü işleyebileceğini anlaman için yeterince araçlarla donatmıştır seni us, ama bunu unutmuşsun, bunun için de onun bu davranışına şaşıyorsun şimdi.

Ama her şeyden önce, birini sadakatsizlik ya da vefasızlıkla suçladığında, dikkatini kendine çevir, çünkü suçun sende olduğu açıktır; bu karakterde birinin sözünü tutacağına güvendiğin ya da birine bir iyilik ettiğin zaman bunu karşılık beklemezsiz ve iyiliğinin meyvesini, salt o eylemi yapmakla aldığın inancıyla yapmadığın için. Daha ne istiyorsun, dostum? İyilik etmekle kendi doğana uygun olarak davranmış olman sana yetmiyor mu da, bir ödül bekliyorsun karşılığında? Gözünün gördüğü için ya da ayaklarının yürüdüğü için senden ödül istemeleri gibi. Tıpkı, bunların her birinin kendilerine özgü işlevlerini yerine getirmek için yaratılmış olmaları gibi, iyilik yapmak için dünyaya gelmiş olan insan da, iyi bir eylem yaptığında ya da ortak yarara katkıda bulunduğu, yalnızca varoluş nedeninin gerektirdiğini yapmıştır, böylece de ödülünü almış olur.

Bu bölüm, Stoacı felsefenin temelindeki belli düşüncelere belirgin bir renk vermektedir. Bu düşünceler şunlardır: 1) evrenin, dört öğeden oluştuğu, bu öğelerin en yükseğinin ateş olduğu, bütüne yayıldığı ve bütünü tasarladığı ve tanrıyla özdeşleştiği; 2) insanları (ussal varlıkları) da kapsayacak biçimde bütün hayvanların doğal olarak bir araya gelip bağlar oluşturma eğiliminde oldukları. Marcus, hayvanların toplumsal içgüdülerini; yapılarındaki kendini açığa vurmaya çabalayan ateş ögesi olarak görmektedir; çünkü ussal hayvanlar (ergin insanlar) için, bu süreci ileri götürmemek, daha yüksek, daha 'ateşli' ussal yapılarını ortaya koymayı başaramamaktır.

Stoacı ahlak, tepkisel davranışlardan (örn. öfke, suçlama) kaçınmamızı öngörür; bu tür davranışlar toplumsal ilişkilerimizin normal bir parçasıdır ve 'ilgisiz şeyler'in gereğinden fazla değerlendirilmesiyle bağıntılıdır. Yapmamız gereken; erdemi ussal bir biçimde uygulama yetimizi kullanarak 'bize bağlı' olan şeyi yapmaktır; başkalarına da böyle yapmaları gerektiğini öğreterek onlara yararlı olmaktır.

X. Kitap

Bir gün, gerçekten iyi, yalın, açık, seni saran bedenden daha saydam olacak mısın, ruhum? Bir gün gerçekten iyiye ve sevmeye eğilim duyacak mısın? Bir gün tam anlamıyla doygun, hiçbir şeye gereksinim duymaz, hiçbir şeyi arzulamaz, haz bulacağın canlı ya da cansız hiçbir şeyde gözü olmayan biri olacak mısın? Bunların daha uzun tadına varmak için hep daha çok zaman, ya da daha hoş yerler, ülkeler yahut daha uygun bir iklim, ya da daha hoş insanlarla birlikte olmak istemeyecek misin? Bir gün, şimdiki durumundan hoşnut olacak, şimdi sahip olduğun her şeyden haz duyacak mısın? Her şeyin sana tanrılardan geldiğine, onlar için iyi olan her şeyin senin içki de iyi olduğuna, bundan sonra da iyi olacağına inanacak mısın? Tanrıların, aynı doğaya sahip başkalarının var olmalarına olanak vermek için ayrışıp yok olan her şeyi üreten, bir arada tutan, kucaklayan, kusursuz (iyi, adil ve güzel) canlı varlığı korumak için gerekli olanı bağışlayacaklarına inanacak mısın? Gün gelecek, tanrılar ve ölümlülerle birlikte, onlara karşı hiçbir yakınmada bulunmaksızın, onlarca lanetlenmeksizin, birlikte yaşayabilecek misin?

Her olay senin doğanın katlanabileceği biçimde de meydana gelebilir, katlanamayacağı biçimde de. Öyleyse eğer doğan gereği katlanabileceğin biçimde bir olay meydana gelirse yakınma, doğanın sana verdiği yetiyle katlan ona; ama eğer doğan gereği katlanamayacağın bir biçimde meydana gelirse, gene de yakınma, çünkü çok geçmeden bunun sonu gelir. Öyleyse, doğan gereği, yargı yetini kullanarak katlanılabilir ve dayanılabilir kılabileceğin her şeye katlanabilirsin, çıkarının ya da görevinin bunu gerektirdiğine kendini inandırırın.

Kendine iyi, alçakgönüllü, doğrucu, sakınlı, uysal, yücelmiş nitelermelerini verdikten sonra onların yerine başkalarını koymamaya özen göster; bu nitelikleri yitirmek zorunda kalırsan, hemen geri dön onlara. "Sakınlı" teriminin, her nesneyi derinden kavramak için gerekli dikkati gösterme, yüzeysellikten kurtulma; "uysal" teriminin, evrensel doğanın sana ayırdığı her şeyi gönüllüce kabul etme; "zihnin yüceltilmesi"nin ise, düşünen yanını; bedeninin dingin ya da şiddetli çalkantılarının, ünün, ölümün üstüne çıkarma anlamına geldiğini unutma.

Bu niteliklere, görünüşü kurtarmak için değil, (onları sana başkalarının vermesini beklemezsizin) gerçekten layık olmayı başarırsan yeni bir insan olursun, yeni bir yaşama başlarsın. Çünkü o zamana dek yaptığın gibi yaşamın acılarına, pisliklerine bulaşmayı sürdürmen, kaba ve aşağılık bir insan olmaktır; yabancı hayvanlarca parçalanmış, yaralar ve kan pıhtıları içinde, salt aynı koşullarda aynı dişlerin ve pençelerin önüne atılmak için bir güncük daha yaşam dilenen gladyatörler gibi.

Bir örümcek bir sinek yakaladığı zaman gururlanır; biri küçük bir tavşan yakaladığı; bir başkası sardalye tuttuğu; bir başkası yabandomuzu; bir başkası ayı; başkası da Sarmatya'lı yakaladığı zaman. Onları böyle davranmaya iten şeyi çözümlersen, tümü de yağmacı değil de, nedir?

Şeylerin birbirlerine nasıl dönüştüklerini incelemek için bir yöntem edin; dikkatini sürekli olarak bu incelemeye yönelt, çünkü hiçbir şey ruhu bundan çok yüceltmez. Bunu yapan kişi, bedeninden soyunmuş gibidir ve çok geçmeden bütün dünyasal şeyleri ardında bırakacağını ve insanlardan ayrılacağını düşünerek yaptığı şeylerde kendini bütünüyle doğruluğa, başka bir biçimde meydana gelen şeyler için de evrensel doğaya adar. Başkalarının onun hakkında söyleyecekleri ya da düşünecekleri ya da ona karşı yapacakları şeyleri hiç umursamaz, çünkü şu iki şey yeter ona: şu anda yapmakta olduğu şeyde doğruluğa uygun olarak davranmak ve şu anda ona verilen şeyden memnun olmak; bu kişi her türlü sıkıntıyı ve dikkat dağınıklığını kendinden uzaklaştırır, yasalara uyarak doğru yolda ilerlemekten ve her zaman doğru yolu izleyen Tanrı'yı izlemekten başka bir şey istemez.

Ne yapılması gerektiğini görmek ve doğru yolu görüyorsan ardına bakmaksızın o yolda isteyerek ilerlemek gücünün sınırları içindeyken onca varsayıma ne gerek var? Eğer göremiyorsan, yargını ertele ve en iyi danışmanlarından yararlan; yoluna başka engeller çıkarsa, her zaman sana doğru görünüme bağlı kalarak ilerleme olanağına sahipken, o andaki durumun sana sunduğu fırsatları iyi değerlendir. Bu amacı gerçekleştirmek insanın isteyebileceği en iyi şeydir, çünkü gerçek yanlıgı bunda başarısızlıktır. Her şeyde usa uygun davranan kişi; ölçülü, aynı zamanda kararlı, neşeli ve ağırbaşlıdır.

Uykudan uyanır uyanmaz, kendi kendine şu soruyu sor: adil ve doğru davranışlarından ötürü başkalarının kınamalarının senin için bir önemi var mı? Hiçbir önemi yok. Başkalarını över ya da yererken öylesine şişinen bu insanların yatakta ya da sofrada nasıl davrandıklarını, neler yaptıklarını, nelerden kaçındıklarını ve nelerin ardına düştüklerini, nasıl elleri ve ayaklarıyla değil, en değerli yanlarıyla, insan isterse içinde inancın ve alçakgönüllülüğün, gerçeğin ve yasanın, iyi bir koruyucu ruhun belirlediği yanlarıyla hırsızlık ve yağma yaptıklarını unuttun mu yoksa?

İyi eğitilmiş, saygılı insan, her şeyi veren ve her şeyi geri alan doğaya şöyle der: "İsteddiğini ver, istediğini al." Ama bunu doğaya meydan okurcasına değil, bir boyun eğişle ve onun istekleriyle tam bir uyum içinde söyleyecektir.

Çok az zamanın kaldı. Bir dağın tepesine çekilmişsin gibi yaşa onu, çünkü ha orada yaşamışsın, ha burada ne fark eder, nerede yaşarsan yaşa, bu büyük evren kentinde yaşıyorsan. İnsanlar doğaya uygun olarak yaşayan kişiyi gelip görsünler, incelesinler. Ona katlanamazlarsa öldürsünler onu, çünkü onlar gibi yaşamaktansa ölmek daha iyidir.

İyi bir insanın nasıl olması gerektiğini tartışma artık, iyi bir insan ol!

Onların yemek yerken, uyurken, çiftleşirken, bağırsaklarını boşaltırken, bunun gibi şeyler yaparken nasıl olduklarını tasarla; sonra nasıl başkanlık tasladıklarını, yığıtlendiklerini, kendilerine havalı verdiklerini, öfkeye kapıldıklarını ve başkalarını onlara tepeden bakarak eleştirdiklerini. Oysa daha kısa bir süre önce ne çok şeyin ve hangi nedenlerden ötürü tutsağı olduklarını da düşün! Ve az sonra gene aynı duruma düşeceklerini.

Ya bu dünyada yaşamayı sürdürürsün, ki buna artık alıştın; ya da onun dışına çıkarsın ve bunu kendi isteğinle yaparsın; ya da ölürsün, böylece işlevin sona erer. Bunun dışında başka seçenek yok. Öyleyse, yürekli ol!

Efendisinden kaçan, kaçak bir köledir, ama bizim en üstün efendimiz yasadır, bu nedenle ona aykırı davranan kişi kaçak bir köledir. Bunun gibi, kendini acıya, öfkeye, korkuya kaptıran; her şeyi yöneten yani herkese payına düşeni veren yasa tarafından belirlenen şeylerin olmamış olmasını, olmakta olmamasını, ileride olmamasını isteyen kişi de. Sonuç olarak, korkan, acı çeken ya da öfkelenen kişi de kaçak bir köledir.

Olaylara kendi özgür istemiyle boyun eğme yetisinin yalnızca ussal bir yaratığa bağışlandığını, oysa bütün ötekiler için boyun eğmenin mutlak bir zorunluluk olduğunu da düşün.

Her eyleme giriştiğinde durup ölümün, salt seni bu eylemden yoksun kılacağı için mi korkulacak bir şey olduğunu sor kendi kendine.

Başkalarının yanlışlarından ötürü kızdığın zaman hemen konuyu değiştir; örneğin, paranın ya da zevkin, ünün ve benzeri şeylerin iyi olduklarını düşünerek yaptığın hataları anımsa. Bunları düşünürken, çok geçmeden öfkeni unutacaksın, çünkü öteki kimsenin böyle davranmak zorunda olduğunu düşüneceksin; başka ne yapabiliirdi ki? Elinden gelirse, onu zorlayan nedeni ortadan kaldırmaya çalış.

Hiç kimse senin içtenliksiz olduğunu ya da dürüst olmadığını haklı olarak söyleyemesin; senin için buna benzer şeyler söyleyen kişi yalan söylesin. Bu senin gücünün sınırları içindedir; senin dürüst ve içten olmanı kim engelleyebilir? Artık böyle olamıyorsan yaşamayı sürdürmemeye karar vermelisin; böyle olmamanı us da onaylamaz.

Sağlıklı bir göz görülebilen her şeye bakmalı, ama “Yalnızca yeşil olanı istiyorum ben” dememeli, çünkü bu, hastalıklı gözlerin belirtisidir. Sağlıklı bir kulak ve burun da bütün sesleri ve bütün kokuları algılamaya hazır olmalıdır; sağlıklı bir mide de her türlü besini sindirmeye eğilimli olmalıdır, tıpkı değirmenin öğütmek için yapıldığı her şeyi öğütmeye hazır olması gibi. Bunun gibi, sağlıklı bir zihin olup biten her şeyi algılamaya hazır olmalıdır; ama, “Çocuklarımla sağlıklı ve güvenlik içinde olmaları için Tanrı'ya yakarıyorum!”, ya da “Ne yaparsam yapayım, herkes beni övsün!” diyen bir zihin, yalnızca yeşil görmek isteyen bir göz, ya da yalnızca yumuşak şeyler isteyen dişler gibidir.

Hiç kimse; ölüm döşeğinin başucunda durup o hüznü olayı sevinçle karşılayacak birini yanında bulamayacak kadar şanslı değildir; ciddi ve akıllı bir kişiye, hiç kuşkusuz son anda içinden: “Neyse ki bu ukala öğretmenden kurtuluyoruz, nihayet rahat bir soluk alabiliriz. Hiçbirimize kötü davranmadı, ama içinden bizi suçladığını seziniyordum,” diyecek birisi olacaktır mutlaka. Ciddi adam için böyle söylerlerdi. Ama bizim durumumuzda, birçok kimsenin sonumuzu görmekten mutluluk duymasına yol açacak ne çok başka neden var! Öyleyse ölüm anında bunu düşün, şöyle söyleyebilirsen yeryüzünden ayrılmak daha kolay olur: “Çok tuhaf bir yaşamı ardımda bırakıyorum; uğrunda onca çaba harcadığım, onlar için onca yakardığım, öylesine özen gösterdiğim arkadaşlarımla bile, belki de, ölümümden ötürü bir anlamda ferahlayacaklarını umarak, çekip girmemi istiyorlar.” Öyleyse şu dünyada daha uzun kalmanın ne anlamı var? Ama bundan ötürü dostlarından daha az sevgiyle ayrılma, karakterine bağlı kalmayı, onlar için iyilik, sevecenlik duymayı sürdür. Bundan başka, sürükleniyormuşsun gibi değil, güzel bir ölümle, ruhun bedeninden kayıyormuşçasına ayrıl onlardan. Yaşamını onlarınkiyle birleştiren, onlarınkiye bağlayan doğadır çünkü; ama şimdi düğümü koparıyor. Gerçekten de yakın akrabalarından ayrılmış gibi koparıyorum onlardan, ama esef etmeksizin direnç göstermeksizin. Çünkü bu da doğaya uygun eylemlerden biridir.

Birinin yaptığı her eylemde, kendi kendine: “Bu adam bu eylemiyle neyi amaçlıyor?” diye sormaya alıştırdı kendini, olabildiğince. Ama kendinden başla; önce kendini incele.

Stoacılar, dilin uzlaşım sal değil, doğal kaynaklı olduğu savını öne sürü için, onlara göre, terimlerin anlamı, belirttikleri fikri doğrulamalı, onun bir kanıtını oluşturmalydı. Özellikle Epiktetos; Antistenes'in ve Sokrates'in geleneğini benimseyerek, sözcüklerin özgün anlamına dönülmesinde direnmişti.

Stoacılar göre, evren olumlu ve yaratıcı bir güçtür, biz de kendi ussallığımızı (ya da tanrısalığımızı) devinime geçirerek yanıtlamalıyız onu.

Bu tümce, iki fikri birleştiriyor: 1) bütün insanların isteseler de istemeseler de yazgıya boyun eğmek zorunda oldukları; 2) ussal hayvanların (yetişkin insanların) yazgıya özgürce, başka bir söyleyişle, ussal olarak, onu takdiri ilahi olarak kabul edip boyun eğebilecekleri.

Bu oldukça karışık bölümün ana fikri, yazgı ile ilgili Stoacı düşünceden kaynaklanmaktadır. İnsan ussallığı; evrensel nedensellik ve yazgıyla uyumludur. Fiziksel nesnelere (örn. bir yamaçtan yuvarlanan bir silindir) ancak, devinimlerini engelleyen dışsal engeller olmadıkça doğalarının gereğini yerine getirebilirler. Oysa insan doğası, ussal niteliğini koşullar ne olursa olsun ortaya koyabilir, görünürdeki engelleri onları yazgının gereği olarak kabul edip yararlı bir duruma getirebilir; bunu yaparken de, kozmik kentin 'yurttaşlığını' ortaya koyar; bu kentin yasaları (ussal ilkeleri) olaylardan etkilenemez.

XI. Kitap

Ussal ruhun öteki özellikleri, komşusunu sevmek, doğruluk, kendine saygı, kendisinden daha değerli bir şeyin var olmadığından emin olmak; bu aynı zamanda yasanın da özelliğidir. Bundan, doğru ilke ile adalet ilkesi arasında fark olmadığı sonucu çıkar.

Bir şarkıyı, bir dansı, bir güreşi', bir ezgiyi tek tek notaların seslerine ayırır, her biri için, onun seni etkilemeye yeterli olup olmadığı soracak olursan o şarkıyı değerlendiremezsin çünkü şaşıp kalırsın; dansa da, devinimlerle duruşları tek tek ele alırsan aynı şey olur; güreşte de öyle. Öyleyse, erdem ve ondan kaynaklanan şeyler dışında, bir bütünü onu oluşturan parçalara ayırarak çözümlenmeyi unutmama, böylece onların büyüünün bozulduğunu gör. Bu yöntemi yaşamının bütününe de uygula.

Toplumun yararı için iyi bir eylem mi yaptım? Bundan ben de yarar görürüm. Bunu hep usunda tut ve böyle eylemlerden vazgeçme.

İşin nedir? İyi bir insan olmak. Ama bunu, evrensel doğayla ilgili olduğu kadar insanın bireysel yapısıyla da ilgili kuramsal ilkelere dayanarak değilse, nasıl başaracaksın?

Doğru usun yolunda ilerlerken önüne çıkanlar seni davranmaktan alıkoymadıkları gibi, onlara karşı iyi tutumundan da caydıramazlar. İki durumda da, özdenetimini koru, yalnızca yargıda ve eyleminde kararlılığını değil, seni engellemeye ya da sana sıkıntı vermeye çalışanlara karşı ılımlılığını sürdür. Onlara öfkelenmek, tıpkı korktuğun için giriştiğin eylemi bırakıp kaçman gibi güçsüzlüğünün göstergesi olacaktır. Yılgınlığa kapılanlar kadar doğanın onun akrabası ve arkadaşları olarak yarattığı kimselere yabancılaşanlar da aynı ölçüde kaçaktırlar.

Doğa hiçbir durumda sanattan daha aşağı değildir, çünkü sanatlar doğayı yansılarlar. Bu böyle olduğuna göre, her bakımdan kusursuz olan ve her şeyi kapsayan doğayı hiçbir teknik yetenek aşamaz. Öte yandan, her sanat daha yüce olanların yararına daha aşağı olanları yaratır; evrensel doğa da aynı şeyi yapar. Adalet buradan kaynaklanır, bütün öteki erdemler de adalete dayanır, çünkü ilgisiz nesnelere değer verirsek, ya da kolayca kandırılırsak, yargıda bulunmakta aceleci davranırsak, kararlı olmazsak, adil olamayız.

Seni tedirgin eden, ardına düştüğün ya da kaçtığın nesnelere değildir; onlar sana gelmezler, sen gidersin onlara. Bu nedenle onlar hakkındaki yargıda sakımlı ol, o zaman onlar da devinimsiz kalırlar, kimse de artık senin onların ardına düştüğünü ya da onlardan kaçtığını görmez.

Birisi beni küçümseyecek mi? Varsın küçümse. Ama ben kendi adıma kimsenin küçümseyecek bir şey yaptığımı ya da söylediğimi görmemesi için özen gösteririm. Birisi benden nefret mi edecek? Varsın etsin. Ama ben herkese karşı iyiliksever ve iyi niyetli olmayı sürdüreceğim, özellikle de o kişiye hatasını göstermeye hazır olacağım; ama onu kınayarak ya da sabırla ona gösteriş yapmaksızın, içtenlikle ve sevecen bir biçimde yapacağım bunu, tıpkı ünlü Phocion gibi; eğer olduğundan başka türlü görünmüyorsa. Çünkü insan, tanrılara hiçbir şeye öfkelenmeye ya da yakınmaya eğilimli olmayan birisi gibi görünmek için yüreğinin derinliklerinde böyle olmalıdır. Çünkü şu anda doğana uygun olanı yapıyorsan, evrensel doğa için uygun olanı şu ya da bu yolla ortak yararını gerçekleştirilmesi için çaba harcayan bir insan gibi hoşnutlukla karşılıyorsan, başına ne kötülük gelebilir?

Birbirlerini küçümseyiyorlar, gene de birbirlerini pohpohluyorlar; birbirlerinden üstün olmak istiyorlar, gene de birbirlerinin önünde saygıyla eğiliyorlar.

“Sana dürüst davranmak istiyorum” diyen kişi, nasıl da yozdur, nasıl da ikiyüzlüdür. Sen ne yapıyorsun arkadaş? Bu sözlere ne gerek var? Gerçek kendiliğinden açıklığa kavuşacak. Yüzünde yazmalı, sesinde yankılanmalı, gözlerinde parlamalı, tıpkı sevilenin, sevenin gözlerinde her şeyi hemen okuması gibi. Basit ve dürüst insan tam anlamıyla böyle olmalıdır, tıpkı yabancı biri yanına yaklaşır yaklaşmaz, ister istemez onun hemen ayırımına varan biri gibi. Ama basitmiş gibi görünmek, tıpkı kılıç gibidir. Kurdun kuzuya gösterdiği dostluktan daha kötü bir şey yoktur; en çok bundan kaçın. İyi, içten, sevecen bir insanın bu niteliklerini gözleri açığa vurur, bunlar senin gözünden kaçmaz.

Birincisi: başkalarına göre konumum nedir ve nasıl oluyor da birbirimiz için geliyoruz dünyaya; başka bir açıdan, ben nasıl onları korumak için doğdumsa, koç ve boğa da öyle korur sürüsünü. Sonra daha yüksek bir ilkeye dön: her şey atomlardan oluşmuyorsa, her şeyi yönetenin doğa olması gerekir, eğer böyleyse, aşağı şeyler, yüksek şeyler için, yüksek şeyler de birbirleri için vardılar.

İkincisi: sofrada, yatakta ve başka yerlerde nasıl varlıklar oldukları; her şeyden önce de, düşüncelerinin onları ne gibi eylemlere zorladığı ve bu eylemleri ne ölçüde gururla gerçekleştirdikleri.

Üçüncüsü: yaptıklarını doğru olarak yapıyorlarsa, onlara kızmamalısın; ama eğer yanlış yapıyorlarsa, istemeksizin ve bilincine varmaksızın böyle davrandıkları açıktır; çünkü hiç kimse isteyerek kendini hakikatten yoksun bırakmaz; her insana hak ettiği gibi davranma yetisinden de. Ne olursa olsun, insanlar kendilerinden, adaletsiz, düşüncesiz, cimri, komşularına karşı namussuzca davranan biri olarak söz edildiğini iştikten rahatsız olurlar.

Dördüncüsü: sen kendin de sık sık yanlış yapıyorsun, tıpkı ötekiler gibisin; bazı yanlışlardan kaçındığın doğruysa da, gene de bu yanlışlara eğilimin var; ödlelik, başkaları ne der korkusu ya da bu tür başka bir kötülükten ötürü çekiniyorsun yanlış yapmaktan.

Beşincisi: Onların yaptıklarının kötü olduğundan emin bile olamazsın: çünkü birçok eylem belli bir amaçla yapılır; insanın başkalarının eylemleri hakkında sağlam yargılara varabilmesi için çok şey bilmesi gerekir.

Altıncısı: Öfkeye yenik düştüğünde, insan yaşamının bir an sürdüğünü, çok geçmeden hepimizin ölüm döşeğine uzanacağımızı düşün.

Yedincisi: Bizi tedirgin eden, insanların eylemleri değildir, çünkü bu onların kendi yönetici ilkeleriyle ilgili bir sorundur; bizi tedirgin eden, bizim onların eylemleri hakkındaki yargımızdır. Öyleyse, şu ya da bu şeyle ilgili yargını ortadan kaldır, öfken sona erer. Peki, bunu nasıl yapacaksın? Başkalarının sana zarar veren bir davranışında senin için ahlaksal bakımdan kötü bir şeyin bulunmadığını düşünerek; çünkü ahlaksal bakımdan kötü olanın tek kötülük olduğu doğru olmasaydı, kaçınılmaz olarak sen de birçok suç işlerdin, bir soyguncu ya da buna benzer bir şey olurdu.

Sekizincisi: Öfke ve üzüntü, bize, bizi öfkelendiren ya da üzen şeylerin kendilerinden çok daha fazla zarar verir.

Dokuzuncusu: İyilik; sahici ve yapmacılıktan ya da iki yüzlülükten uzak olduğunda, alt edilmezdir. İnsanların en küstahı bile; ona karşı iyi niyetli olmayı sürdürürsen, uygun olduğunda, sana zarar vermeye çalıştığı anda ona yanlışını dingince gösterebilirsen, ne kötülük yapabilir sana? “Hayır, sevgili oğlum, dünyaya bambaşka bir amaçla geldik biz; zarar gören be değilim, sensin sevgili oğlum; kendi kendine zarar veren sen.” Bunun böyle olduğunu, arıların ve doğuştan toplumsal olan tüm öteki yaratıkların bile böyle davranmadıklarını incellekle göster ona. Ama bunu, alaycı bir biçimde ya da azarlanmış gibi değil, sevgiyle, kin beslemeden yap; bir öğretmen gibi ona ders verircesine, ya da başkalarının gözüne iyi görünmek için değil, orada başkaları da olsa, baş başaymışsınız gibi.

Bu dokuz kuralı, Musa’ların armağanıymış gibi aklında tut, canın tenindeyken insan olmaya başla. İnsanlara öfkelenmemek kadar onlara dalkavukluk etmemeye de dikkat et, çünkü bu iki kötülük de ortak çıkara aykırıdır ve zarara yol açar. Öfkeye kapıldığın zaman, şunu aklında tut: tutkuya kapılmanın bir erkeklik belirtisi olmadığını, sevecen ve nazik olmak gerektiğini, çünkü bu niteliklerin insancıl oldukları ölçüde erkekçe nitelikler olduğunu; gücenen, incinen insanların değil, yalnızca bu niteliklerle donatılmış olanların gerçek güce, sağlam sınırlara ve sağlam karaktere sahip olduklarını; çünkü insan zihnini tutkularla bağımsız kılmaya ne denli yaklaşırsa, güçlü olmaya da o denli yaklaşır, çünkü öfke de, acı gibi güçsüzlük belirtisidir, çünkü bunlara yenik düşen yaralanır ve düşmana teslim olur.

“Yaşamdaki amacı tek ve her zaman aynı olmayan kişi, kendisi de yaşam boyu her zaman tek ve aynı kalmaz.” Burada ne tür bir amaca gönderme yapıldığı eklenmezse söz yarım kalacaktır. Çünkü insanların çoğunluğu, şu ya da bu biçimde iyi olarak kabul edilen bütün şeyler hakkında aynı fikirde olmadıkları, yalnızca bazıları

hakkında, ortak ve toplumsal yararlar ilgili olanlar hakkında aynı fikirde oldukları için, bizim de kendimiz için belirlediğimiz amaç, toplumun amacı olmalıdır. Her kim bütün çabasını bu amaca yöneltirse, her zaman tutarlı bir biçimde davranacak, bunun sayesinde kendi içinde de her zaman aynı kalacaktır.

Sokrates yığınların fikirlerine *Lamiae* derdi –çocukları korkutan umacılar.

Önce okumayı ve yazmayı öğrenmeden, okuma yazma öğretmeni olamazsın. Yaşamak da böyledir.

Epiktetos, insanın kendi çocuğunu öperken, kendi kendine şöyle demesi gerektiğini söylüyordu: “*Belki de yarın öleceksin.*” “*Ama bunlar uğursuzluk getiren sözler.*” “*Hiç de değil,*” diye yanıtladı Epiktetos, “*Bunlar yalnızca doğal bir olayı dile getiren sözcükler; yoksa başkaların biçildiğini söylemek de uğursuzluk getirirdi.*”

“*Hiç kimse bizden istemimizi çalamaz,*” diyor Epiktetos.

Şunu da söylüyor Epiktetos: “*Bir onaylama sanatı bulmalıyız; dürtülerimize gelince, onların her zaman serinkanlılığa bağlı kalması, ortak iyiliği gözetmesi ve her nesnenin değeriyle orantılı olması için özen göstermeliyiz; öte yandan, aşırı isteklerden kaçınmalı, bizim denetimimize bağlı olmayan hiçbir şeyin ardına düşmekten ya da ondan kaçınmaya çalışmaktan sakınmalıyız.*”

Eski pratik ahlakın belli başlı bir teması üstüne Marcus Aurelius'un yazdığı en uzun bölüm; Marcus'u en çok ilgilendiren denemeler, Seneca'nın Öfke Konusunda Stoacı ile Plutarkhos'un daha eklektik Öfkenin Denetlenmesi'dir. Bu denemeleri karşılaştırıldığında, Marcus Aurelius'un bu bölümünde başlıca iki nokta vurgulanmaktadır. 1) Bu bölüm, (bir imparatorun çok seyrek olarak karşılaşılabileceği kişisel hakaretlerden çok, nesnel olarak gerekçeyle dayanan öfke üstünde odaklanmaktadır. 2) Toplumsal yaratıklar olarak doğamızın içerdikleri; insanları öfke uyandıran bir biçimde davranmaya iten yanlış inançları hesaba katmanın önemi ve onlara daha iyi davranmayı öğretmek üstünde durmaktadır; insanın kendi kişisel tepkilerini denetlemesi, böylece duygusallığı önlemesi üstünde, başka denemelerde olduğundan daha az odaklanmaktadır.

XII. Kitap

Dolaylı yollardan elde etmeyi umduğun bütün şeyleri, onları sen kendin yadsımadıkça, hemen elde edebilirsin; yani tüm geçmişini ardında bırakabilir, geleceğini tanrısal öngörüye emanet eder, yalnızca şimdiyle ilgilenir, onu kutsallığa ve adalete yöneltirsen: payına düşeni sevinçle kabul etmek için kutsallığa —çünkü bu sana doğa tarafından verilmiş, sen de ona verilmişsin— sözcükleri döndürüp dolaştırmaksızın serbestçe söylemek ve yalnızca yasaya ve şeylerin içsel değerlerine uygun şeyleri yapmak için adalete. Başkalarının kötülüğünün, yargısının, ya da sözlerinin, seni saran şu zavallı tenin duygulanımlarının seni engellemesine izin verme: bırak, duyuya boyun eğen parçan bununla kendisi ilgilensin.

Bunun için eğer sahneden çıkma anın geldiğinde, her şeyi bir yana bırakıp yalnızca yönetici ilkene ve içindeki tanrısal öğeye saygı gösterirsen; korktuğun şey, bir gün kaçınılmaz olarak yaşamının sona ereceği değil, hiçbir zaman doğaya uygun olarak yaşamaya başlayamayacağınsa, o zaman seni yaratan evrene layık bir insan olacaksın; kendi yurdunda bir yabancı gibi olmaktan, her gün olup biten şeylere beklenmedik şeylermiş gibi şaşmaktan, bir şuna, bir buna bağımlı olmaktan kurtulacaksın.

Tanrı her birimizin yönetici ilkesini; maddesel kabuğundan, zarından, çöpünden sıyrılmış olarak görür; çünkü katıksız zihniyle, yalnızca ondan türeyen ve içimize akan şeylere dokunur o. Sen de böyle davranmayı alışkanlık haline getirirsen, şimdi düşünceni çelen her şeyden kurtulursun. Çünkü kendisini saran etten kılıfa önem vermeyen insan gıysilere, evlere, bütün bu süslü püslü, göstermelik şeylere vakit harcar mı?

Seni oluşturan üç öge vardır: beden, soluk ve zihin, ikisi, onlara özen gösterdiğin ölçüde senindir; yalnızca üçüncüsü tam anlamıyla senindir. Bu nedenle, başkalarının yaptıkları ya da söyledikleri her şeyi; kendin yaptığın ya da söylediğin her şeyi; gelecekle ilgili olarak seni tedirgin eden her şeyi; seni saran bedeninin ve onunla birleşmiş yaşam soluğunun bir parçası olan, isteminden bağımsız olarak sana bağlanan her şeyi ve çevrende bir burkaç gibi dönüp duran her şeyi kendinden, zihninden uzaklaştırabilirsen, böylece yazgının

zincirlerinden kurtulmuş olan zihinsel gücün katıksız ve bağımsız bir yaş sürebilir: doğru olanı yaparak, her ne olursa olsun olup bitenleri kabul ederek ve doğruyu söyleyerek –eğer dışsal izlenimi bağımlı olan her şeyi, gelecekteki ya da geçip gitmiş her yönetici ilkenden ayırabilirsen ve kendini, Empedokles’in sözleriyle, “*daireseel yalnızlığın tadını çıkaran yusuvarlak bir küre*” yapabilirsen, yalnızca yaşamakta olduğun anı, yani şimdiki zamanı yaşamak için çaba harcarsan, geri kalan zamanını ölünceye dek dinginlik ve sevecenlikle, içinde barınan koruyucu ruhla barış içinde geçirebilirsin.

İnsanın herkesten çok kendisini sevmesine, gene de kendisinin kendi hakkındaki yargısına başkalarınınkinden daha değer vermesine sık sık şaşarım. Hiç kuşku yok, bir tanrı ya da akıllı bir öğretmen karşısına çıkıp, zihninde belirir belirmez yüksek sesle dile getiremeyeceği hiçbir şeyi tasarlamamasını, düşünmemesini buyursaydı, bir gün bile katlanamazdı buna. Böylece, yakınlarımızın bizim hakkımızda düşündüklerine, bizim kendi hakkımızdaki düşüncelerimizden çok daha fazla saygı duyuyoruz.

Başaracağını sanmadığın şeyleri de yap. Çünkü sol el de, alıştırmayı yapmadığı için başka her şeyde yetersiz olmasına karşın, sürekli alıştırmayı sayesinde dizginleri sağ elden daha güçlü kavrar.

Ölüm seni almaya geldiğinde, bedence ve ruhça nasıl olman gerektiğini düşün: yaşamın kısalığını; yaşamının önünde ve ardında sonsuzca uzayıp giden zamanı; maddesel olan her şeyin dayanıksızlığını düşün.

Şeylerin derinde yatan, kabuğundan sıyrılmış nedenlerine bak; eylemlerinin birbiriyle bağıntısını, acının, hazzın, ölümün, ünün doğasını; insanın gönlünde sıkıntı varsa, bunun nedeninin kim olduğunu, hiç kimsenin başkalarını engellenemeyeceğini ve her şeyin, hakkında bulunduğumuz yargıdan başka bir şey olmadığını düşün.

İlkelerinin uygulamasında, bir gladyatöre değil, bir boksöre benze; çünkü gladyatör kullandığı kılıcı bırakır, sonra gene alır; boksörün ise yumruğu hep hazırdır, bütün yapması gereken onu sıkmaktır.

Şeyleri gerçekte oldukları gibi görmesini bil, onları madde, neden ve ilişkilerine ayırarak.

Yaşamda meydana gelen olayların bir tekine bile insan nasıl da gülünç ve bu dünyada nasıl da yabancısıdır!

Bir şey doğru değilse, onu yapma; gerçek değilse, söyle.

Birincisi: hiçbir şeyi rastgele ya da amaçsız yapma. ikincisi: ortak yararlarla ilgili olmayan hiçbir amaca yönelme.

Her şey senin düşüncene bağlı; düşüncen de sana. Bunun için, istediğin zaman düşünceni ortadan kaldır, burnu döner dönmez, dingin bir denizde, tek bir dalganın bile olmadığı bir koyda bulursun kendini.

Hangi eylem olursa olsun, bir eylem zamanında tamamlanırsa, sona ermiş olmaktan ötürü hiçbir zarar görmez; ne de aynı nedenden ötürü, bu eylemi yapan, eylemi sona erdiği için bir zarar görür. Tüm eylemlerimizin toplamı olan yaşam da böyledir, vakti geldiğinde sona ererse sona ermiş olmaktan hiçbir zarar görmez, ne de bu eylemler dizisine uygun bir anda son veren kişi zarar görür. Böylece, bir bütün olarak eylemlerimizin tümü, yani yaşam, uygun bir anda sona ererse, sona ermiş olmaktan hiçbir zarar görmez, ne de bu eylemler dizisine uygun anda son veren kişi zarar görür. Zamanı ve sonu kesin olarak belirleyen doğadır; kimi zaman bireysel doğamızdır, yaşlılıkta olduğu gibi, ama her durumda evrensel doğadır, parçalarını sürekli olarak değiştirerek evrenin bütününe sonsuza dek genç ve canlılığının doruğunda tutan evrensel doğa. Bütüne yararlı olan her zaman güzel ve uygundur. Bu nedenle, yaşamın sona ermesi birey için onur kırıcı bir şey değildir, çünkü ne onun özgür istemine bağlıdır, ne de toplumun yararına aykırıdır: tersine bütün için zamanında meydana gelen bir şey olduğundan ona yarar sağlar —bireyin kendisinin de ondan yarar sağladığı gibi. Tanrı'nın yönlendirdiği insan, Tanrı'yla aynı yönde yürüyen, zihnini aynı amaca yönelten insan, Tanrı tarafından yönlendirilmiş insandır.

Şu üç düşünceyi her zaman aklında tut: birincisi, hiçbir zaman belirli bir amacın olmaksızın, ya da Adalet'in kendisinin yapacağından başka türlü eyleme girişme; dışarıdan başına ne gelirse, ya rastlantıyla ya da ilahi

takdirle gelir, ama ne birini suçlamalı, ne ötekini. İkincisi, her bireyin; dölyatağına düştüğünden ilk soluğuna, ilk soluğundan son soluğuna dek nasıl bir yapısı olduğu, hangi öğelerden oluştuğu ve hangi öğelere ayrışacağı. Üçüncüsü: ansızın göğe yükselecek ve yeryüzündeki insan yaşamının tüm çeşitliliğini yukarıdan seyredecek olsaydın, onu küçümserdin, çünkü aynı zamanda çevreni kuşatan, havadan ve eterden varlıklarla dolu uzayı görürdün; göğe ne denli sık yükselirsen yüksel hep aynı şeyleri görürdün: tümü de aynı, tümü de kısa ömürlü– bunun için mi gururlanıyoruz kendimizle!

Kanıyı başından at, kurtulursun. Bunu yapmanı kim önlüyor?

Ne zaman bir şeye üzülse, her şeyin evrenin doğasıyla uyum içinde meydana geldiğini; bir başkasının yanlışının senin değil, onu yapanın yanlışı olduğunu; olup biten her şeyin her zaman olmuş olduğunu, her zaman da olacağını, şu anda bile her yerde olmakta olduğunu unutuyorsun; her insanın tüm insan soyuyla nasıl yakın bir akrabalığının olduğunu, çünkü bunun bir kan ya da tohum bağı değil, zihin bağı olduğunu da unutuyorsun. Bundan başka, her insanın zihninin tanrısal olduğunu, Tanrı'dan geldiğini; hiçbir şeyin hiç kimsenin olmadığını; çocuğunun, bedeninin hatta ruhunun bile Tanrı'dan geldiğini; her şeyin senin onu düşündüğün gibi olduğunu; her insanın yalnızca şu anda yaşadığını, yalnızca şu anı yitireceğini de unutuyorsun.

Genellikle boş gurura dayanan şeyler karşısında takınılan çeşitli tavırları; insanların, uğrunda çaba harcadıkları şeylerin ne denli değersiz olduklarını, her durumda kendilerini doğru, ılımlı, tanrılara boyun eğen kişiler olarak göstermelerinin çok daha bilgece olduğunu düşün; çünkü gururdan bağımsız olmakla gururlanmak gururların en kötüsüdür.

Sana, “*Tanrıları nerede gördün, var olduklarını nereden öğrendin de böyle tapıyorsun onlara?*” diye soran olursa, şöyle yanıt ver: ilkin, onları gözlerimizle görebiliriz, kendi ruhumu da hiç görmedim, ama ona saygı duyuyorum. Tanrılar için de böyledir: yaşamımın her anında onların gücü hakkında edindiğim deneyimlerden onların var oldukları sonucuna varıyorum, bunun için de onlara saygı gösteriyorum.

Yaşamımızın kurtuluşu, her şeyi tüm doğasıyla, hem özdeksel, hem de nedensel yanıyla, olduğu gibi görmekte; yani maddesinin ve nedeninin ne olduğunu görmekte; bütün ruhumuzla doğru eylemleri yapmakta ve doğru söylemekte yatar. Aralarında en küçük bir boşluk bile bırakmaksızın, iyi bir eylemin ardından başka bir iyi eylem yaparak, yaşamın tadına varmaktan başka ne kalıyor geriye?

Ölümü küçümseme duygusunu en çok uyandıran; hazzın iyi, acının kötü olduğunu düşünenlerin bile onu küçümsemeleridir.

Yalnızca zamanında gelen şeyin iyi olduğuna inanan; usa uygun olarak yaptığı şeylerin sayıca çok ya da az olmasının hiç fark etmediği; dünyaya daha uzun ya da daha kısa bir bakmayı umursamayan kimseyi ölüm bile korkutamaz.